

NAGY RAMÓNA

Faragó József folklorisztikai munkássága

Faragó József alakja a magyar folklorisztika tudománytörténetében egyáltalán nem tölt be egyértelmű pozíciót. A tudományos munkásság mögött meghúzódó konfliktusok noha léteznek, mégsem ezek a hangsúlyosak a tudományos pályafutásának értékelésekor, valószínűleg nagyon helyesen.

Érdekes kérdés, hogy egy ilyen életmű mint az övé, miért nem vált ki nagyobb visszhangot az utókorból. Születésének kilencvenedik évfordulóján sem szervezett senki szakmai konferenciát vagy emlékülést. A jelenlegi tendenciák folytatásával minden bizonnyal Faragó József is a kutatók azon csoportjába fog tartozni (vagy már tartozik is), akikre csak kötelező hivatkozni egy-egy tanulmányban. A dolgozatban nem a figyelmen kívül hagyás jogossága vagy jogtalansága, vagy magának a folyamatnak a bemutatása a fő cél. Számos kisebb közlemény jelent már meg róla, főleg különböző díjak odaítélésekor, ezek azonban többnyire nem ölelik fel teljes életművet, műfajukból vagy tapintatosságukból kifolyólag csonkák. A dolgozatban az egyik főtörekvésem, hogy a rendelkezésre álló publikációkból egy jeles folklorista életművébe beemeljem azt a részt, amelyet, eddig ilyen-olyan okokból kihagytak azok, akik Faragó Józseffel foglalkoztak.

Alapvető célja a dolgozatnak, hogy Faragó József életművét komplex egészként próbálja meg értelmezni, nem hallgatva el még a politikai hangsúlyokat sem. Legfontosabb feladatként azt tűztem ki, hogy ha nem is minden részletében, de legalább nagy vonalakban átláthatóvá tegyem az életmű legtöbb szegmensét.

A dolgozat főszövege három nagy fejezetre tagolódik. Az első fejezetben röviden áttekintem a Faragó József családi hátteréről elérhető információkat, ezzel igyekszem egy hátteret felvázolni a további adatokhoz. A második fejezet Faragó tanulmányait és egyetemi éveit tekinti át, hasonló céllal mint az előbb említett fejezet esetében. A harmadik fejezet a Folklorisztikai munkásság címet viseli és négy alfejezetre tagolódik. Már csak terjedelméből adódóan is a legmérvadóbb része a dolgozatnak, reményeim szerint a tartalom ezt az érzetet tovább erősíti. Ebben a fejezetben miután a folklórról alkotott alapvető gondolatait és nézeteit áttekin tettem, külön kitérek a politikai ideológia és Faragó József viszonyára, amit eddig a kutatók a jótékony feledés homályába száműztek. Úgy gondolom, hogy egy tudománynak folyamatosan reflektálni kell képviselőire, minél messzebről és minél objektívebben rátekinteni az életműveikre. Az egyes képviselők pályáit folyamatosan újra kell értelmezni, szubjektív vélemény nélkül, hiszen csak így lehetséges, hogy a tudománytörténetet is tisztán átláthassuk. Tisztában kell lennünk vele, hogy a tudomány képviselői is emberek, emberi kapcsolatokkal, emberi hibákkal, és véleményem szerint egy jövőbeni objektív képhez fel kell tárnunk azokat a személyes okokat, konfliktusokat és kapcsolatokat, melyek a néprajz vagy akár a folklorisztika haladási irányát befolyásolják. Ez a gondolat indokolja a harmadik fejezet másik két alfejezetének meglétét, egyik ugyanis Faragó József és a kortársak, pályatársak kapcsolatáról szól a másik pedig a recepciótörténetéről, munkásságának utólagos értékeléséről.

Nem célom a dolgozatban senkit személyiségében megsérteni vagy megbántani, csupán annyit teszek, hogy a megjelent publikációk alapján egy életművet próbálok komplex módon áttekinteni.

Családi háttér, inspirációk

Faragó József 1922. február 2-án született Brassóban. Családi háttere körül máig két elmélet kering. Az egyik elmélet szerint szász családból származott apai ágon, míg a valószínűbb elmélet ugyanezen ág olasz származásáról szól. A család szász származtatását a hatvanadik születésnapra írt köszöntő szerint annak köszönhetjük, hogy az eredeti Fábriusz névnek németes hangzása van.¹ A német származtatás elterjedtségét bizonyítja, hogy Kiss Jenő, aki Faragó József munkatársa volt számos folklór gyűjtemény fordításánál, és akivel együtt szöktek meg a munkatáborba hurcoltatás elől, szintén szászokként emlegeti a családot.² Valószínűbbnek tűnik azonban, hogy a család valójában olasz származású volt, és a folklorista dédnagyapja döntött úgy, hogy Erdélybe költözik. Az ő fia már állítólag nem beszélte az olaszt, azonban a család származását az ismerősi kör számon tartotta. Faragó Józsefet az iskolában, tisztaban léve őseivel, „Csio”-nak becézték, ugyanis a Fábriusz nevet a Fabrizio olasz férfinévből származónak vélték.³ A Faragó nevet végül 1946-ban vette fel hivatalosan,⁴ ám már előtte is Faragó néven publikált. Állítólag a szintén felmerülő Fabricius nevet azért vetette el, mert németes hangzású volt,⁵ ami a második világháború testközelsége miatt sem lehetett túlságosan vonzó lehetőség a számára.

Faragó József apja Udvarhelyszékről származó kisiparos szabómester, anyja bihari származású könyvkötő volt.⁶ Tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy polgári családból származott, ami abból is látszik, hogy szülei mindent megtettek, hogy tanulhasson a fiuk. Faragó József a Római Katolikus Főgimnáziumban tanult 1940-ig, ami – ahogy Albert Ernő is rámutat⁷ – utalhat arra, hogy a család katolikus volt. Amikor a határmódosítások miatt Brassóból nem mehetett volna egyetemre apjával együtt Felsőrákosra költözött, és Sepsiszentgyörgyön a Mikó Kollégium diákja lett. Apja munkakeresés közben annyira meghűlt, hogy betegségébe belehalt, halálhíréről fiát a kollégium igazgatója, Demeter János értesítette.⁸ Szüleitől a Sepsiszentgyörgyi tanulmányai kezdetén szakadt el hosszú időre, anyját a határ miatt nem érthette el, apja pedig nélküle lett eltemetve (sírját, saját bevallása szerint, sosem találta meg).⁹ Bámulatra méltó az a hozzáállás, mely Faragó elkötelezettségét mutatja a magyar nyelvű tanulmányok mellett.

Még a költözés előtti nyáron, 1940-ben jut el Uzonra, ahol Heszke Béla ajánlásával korrepetálja a Temesváry-család fiát (Temesváry Jánost) a román felvételihez. A korrepetációnak a második bécsi döntés vet véget, ugyanis a fiúnak Brassó helyett Sepsiszentgyörgyön kell folytatnia az iskolát, akárcsak Faragónak. Augusztus 31-én vonatozik haza, azonban a családnál és szomszédjuknál Tutsekéknál apja halála után is sok időt tölt. Tutsek Jánossal gyűjti például a későbbi doktori disszertációjának betlehemes anyagát.¹⁰ Már 1941-től, rögtön az egyetemre való beiratkozás után publikál folklorisztikai témákban.

1945-ben Faragót sok másik fiatallal együtt hurcolták el munkatáborba. Az elhurcoltak között volt

¹ N. N. 1982, 12.

² KISS 1992.

³ N. N. 1982, 11.

⁴ N. N. 2005, 64.

⁵ N. N. 1982, 12.

⁶ N. N. 1982, 11.

⁷ ALBERT 2013.

⁸ FARAGÓ 2003, 76.

⁹ FARAGÓ 2003, 76.

¹⁰ FARAGÓ 2003, 75–76.

Kiss Jenő is, aki akkoriban már ismert költőként dolgozott. Foksányból szöktek meg egy másik sorsársukkal együtt, a szökés történetét Kiss Jenő *Ithaka messze van* című könyvében írta meg.¹¹

További részeit nem ebben a fejezetben taglalom Faragó József életpályájának, ugyanis egyetemi tanulmányai befejezésétől kezdve, azaz 1945-től már folyamatosan szakmai tevékenységet végez. A további fejezetekben bőven lesz szó az életpálya további alakulásáról is.

A néprajzi érdeklődés és tanulmányok

Albert Ernő részletesen áttekintette tanulmányában Faragó József fiatalkori éveit,¹² így ebben a fejezetben elég lesz csupán röviden felrajzolni a folklorista korai működését.

Faragó József néprajzi érdeklődése több ágról fakadt. Kisgyermekként neki és az öccsének édesanyjuk Kriza János Vadrózsákjából olvasott fel. A fiú még tanulmányai kezdetén, román órán találkozott újra a balladákkal, amikor a tanár Manole mester balladájáról tanított nekik, ő pedig meglepődött, hogy mennyire hasonlít az, az általa ismert Kriza-balladák valamelyikéhez.¹³ Valószínűleg ez lehetett az egyik oka, hogy az fő kutatási területeinek egyike a román-magyar balladapárhuzamok lettek. A másik motívációs irány, amit ő maga is megjelöl egy interjúban, az olasz származásából fakad. Azt mondja ugyanis, hogy emiatt alakult ki benne az összehasonlító módszer iránti érdeklődés.¹⁴ Érdekes módon az olasz vonal soha nem jelenik meg tanulmányaiban és esszéiben. Éppen ezért, azt hiszem, a komparatív jellegű folklorisztika művelése sokkal inkább volt az egyetemi tanárainak hatása, az olasz származás maximum kis mértékben járult hozzá az ilyen irányú érdeklődéséhez.

Minden bizonnyal már egészen fiatalon kapcsolatban állt valamiféleképpen a néprajzzal, ugyanis Sepsiszentgyörgyre kerülésekor, 1940-ben a Sepsiszentgyörgyi Múzeum számára gyűjtött Háromszéken tárgyakat. Valószínűleg ekkor már folklórt is gyűjthetett, ezek az anyagok azonban a háború alatt elvesztek.¹⁵ Állítólag már korán, ezekben az években kezd el levelezni Ortutay Gyulával, aki felajánlja neki, hogy anyagát az Új Magyar Népkiáltás Gyűjteményben kiadja, ez a kiadás háború miatt nem valósul meg.¹⁶ Pontosan nem ismert, hogy milyen folklorisztikai anyagot gyűjtött az 1940-es évek

¹¹ KISS 1992. ebből a kötetből néhány Faragóval kapcsolatos érdekesebb részletet szeretnék idézni: „...s a különben hallgatag fiú...” 162.” – Áldott jó népek ezek, te Jóska – mondta, amikor már túl a folyócskán, magukra maradtak. – Nem szeretem, ha koldusnak néznek - morcoskodott Jóska. ... – A legjobb, ha az ember nem szorul rá a mások jószágára...” 172. „– S az úrnak? – fordult Jóska felé. – Ő még fiatal tacsó – válaszolt ő helyette, vidámabbra fogva a beszéd menetét -, alig végezte el az iskolát, mije lehetne neki? – Anyja – mondotta teljesen váratlanul s románul Jóska, hangjában nem kis megrendültséggel. Mindhárman reája vetették pillantásukat, s a villa megállt a kezükben. Az asszonnak könnyek szöktek a szemébe és úgy nézett Jóskára, mintha az édes szülötte volna.” 178. „Jóska édesanyja a központban lakott, egyszerű szobakonyha lakásban. Maga is egyszerű, kedves, közvetlen teremtés volt, az anyáknak abból a fajtájából, akiknek két kezük munkájával kell felnevelniök gyermekeiket. És ő – özvegyen maradván – becsülettel nevelte fel egyetlen gyermekét, iskoláztatta, megnyitotta számára a továbbtanulás útját. A négy esztendő távol töltötték egymástól, a fiú ott, az anya itt, s míg az anya a fia jó előmenetelében talált vigasztalást, a fiú abban, hogy az édesanyját anyagi gondok nem gyötrik, szövényői munkájából, ahogy eddig is, különösebb nehézségek nélkül megél.” 201. Faragó édesanyja mondja a következőket: „Látja, - fordult őfeléje, s a szeme még mindig nedvesen csillogott -, ilyen volt mindig. Csak utólag tudtam meg, ha valami baja történt, ha valami nehézségen ment át.” „... itt hagyott mindent, mikor annakidején odatúlra távozott. – Igen, egy szál ruhában mentem át – erősítette meg Jóska is.” 202.

¹² ALBERT 2013.

¹³ FARAGÓ 1990, 108.

¹⁴ N. N. 1982, 18.

¹⁵ N. N. 1982, 17.

¹⁶ N. N. 1982, 17.

elején Háromszéken, pár említés azonban utal rá, hogy építőáldozat témában is gyűjtött, illetve Konsza Samu 1957-es *Háromszéki magyar népköltészet* című kötetébe emel be állítólag ebből az időszakból származó Faragó-gyűjtéseket.¹⁷ 1941-től 1945-ig járt a Ferenc József Tudományegyetemre Kolozsváron. Faragó szerencsésnek érezte magát, hogy pont, amikor ő készült egyetemre akkor alakult a néprajzi tanszék, így lehetősége volt néprajzot tanulni. Saját bevallása szerint ha nem így alakul, akkor valószínűleg a magyar nyelv és irodalom tanára lett volna.¹⁸ Az egyetemen számos elismert szaktekin-télytől tanult: eleinte Viskinél, mivel ő szervezte újra a tanszéket, majd K. Kovács Lászlónál, aki a hóstáti temetkezés és a tárgyi néprajzot oktatta, végül Gunda Bélánál 1943-tól, aki többek között a néprajz-történeti előadást tartotta.¹⁹ Faragó József másik szakja magyar nyelv és irodalom volt, ott tanárként Szabó T. Attilát és György Lajost tekinti mentorainak.²⁰ György Lajos azért fontos különösen, mert tőle kapta meg Faragó a Kriza levelezés egy részét elemzésre,²¹ illetve mint Faragó egy jóval későbbi cikkében utal rá, más anyagokat is kapott tanárától.²² A Kriza anyaghoz kapcsolódik egy anekdota is: amikor Gunda a tudománytörténetben Kriza Jánoshoz ért azt nem adta le, azt mondta, hogy erről kérdezzék inkább Faragót, mert ő úgymint többet tud róla.²³

Az egyetemi évei alatt Faragó 22 háromszéki faluban gyűjtött, a népköltészeti anyagot főleg magának, a tárgyakat pedig a Székely Nemzeti Múzeumba adta be.²⁴ A disszertációjához használt forrásanyag az 1942-1943-ban Uzonban Tutsek Jánossal végzett betlehemes gyűjtés volt.²⁵ 1944-ben a háború miatt nem jutott el a faluba, ugyanis sok más magyar fiatallal együtt elhurcolták hadifogolyként munkatáborba, Foksányból sikerült Kiss Jenővel és egy másik társukkal együtt megszökni. A szökés után befejezte az egyetemet, gyűjteni annak bizonytalan sorsa miatt nem megy.²⁶ 1945. május 29-én adta be a disszertációját Uzoni betlehemes címmel. Figyelemre méltó, hogy csupán négy nappal később, június 2-án szigorlatozott Gunda Bélánál, Szabó T. Attilánál és György Lajosnál. Summa cum laude vizsgázott, egyetemi oklevelének kiállítója már a Kolozsvári Magyar Tudományegyetem volt. Gunda szerette volna kiadni a disszertációt az Erdélyi Néprajzi Tanulmányokban, ami az Egyetemi Néprajz Tanszék kiadványa. Erre azonban nem került sor az egyetem bizonytalan sorsa miatt.²⁷ Vizsgáztatóira így emlékezik egy helyen: „halálukig atyai jóbarátokra és pártfogókra letem.”²⁸ Az egyetemen gyakornokként működött 1943-47 között, majd 1948-tól 1954-ig az irodalomtanszéken tanít magyar folklórt.

¹⁷ FARAGÓ 2003, 76.

¹⁸ N. N. 1982, 20.

¹⁹ N. N. 1982, 15.

²⁰ FARAGÓ 2003, 78.

²¹ N. N. 1982, 13.

²² FARAGÓ 1996a, 15.

²³ N. N. 1982, 12.

²⁴ FARAGÓ, 2003, 76.

²⁵ FARAGÓ 2003, 76.

²⁶ FARAGÓ 2003, 77.

²⁷ FARAGÓ 2003, 77–78. A disszertáció további sorsáról érdemes egy pár szót ejteni. A tanszék megszűnése után ugyanis eltűnt, Faragónak pedig nem volt belőle saját példánya. Több mint harminc évvel később (1976 és 1984 között) egy ismerőse hívta fel a kolozsvári egyetemről, hogy megtalálta. A megtalált változatból azonban hiányzott a dallammelléklet, soha nem is lett meg. A disszertáció végül 2002-ben jelenhetett csak meg a hiányos változatban.

²⁸ FARAGÓ 2003, 78.

Folklorisztikai munkásság

Faragó József 1941-től gyakorlatilag haláláig, 2004-ig publikált. 1998-ban a Kriza János Néprajzi Társaság összeállította a publikációs jegyzékét, akkor több mint hétszáz tételt számoltak össze.²⁹ Ez két dolgot rögtön jelez vele kapcsolatban. Elsőként az merül fel, hogy ezek szerint olyan helyzetben, pozícióban volt, ami lehetővé tette, hogy publikálhasson. Mivel tudjuk, hogy a román Folklór Intézet kolozsvári Osztályának munkatársa volt annak alapításától kezdve, így a publikálás lehetősége folyamatosan adott volt a számára. Arról nem is beszélve, hogy mint azt a későbbiekben látni fogjuk a kiadók is őt tekintették a szakembernek folklór témákban. Másodikként az, hogy bibliográfiájának nagysága arra is enged következtetni, hogy változatos, széles körű és fáradhatatlan munkát végzett a folklorisztika és a társtudományok tárgykörében. A továbbiakban szeretném ezt a két kijelentést jobban körüljárni. Ezután párfontosabb mozzanatát emelem ki a folklorisztikai munkásságának, majd pedig a saját szavain keresztül szeretném bemutatni kapcsolatát a korabeli folklorisztikai irányokkal. A fejezet végén pedig utalni fogok a nem szorosan a folklór témában végzett tevékenységére is.

Még az egyetemi évei alatt Faragónak lehetősége volt publikálni az Egyetemi Néprajz Tanszék kiadványában, az Erdélyi néprajzi tanulmányokban. A sorozat kilenc megjelent kötetéből hármát írt Faragó József, és Gunda a tizedik, meg nem jelent számban tervezte kiadni disszertációját is.³⁰ Tehát a tíz kiadványból csaknem a fele Faragó munkája lett volna. Vajon minek köszönhette ezt a kiemelt helyzetet? Minden hirtelen levont következtetést mellőzve szeretnék megint utalni arra, hogy György Lajos nem másnak mint neki adta oda a Kriza levelezést, ami arra enged következtetni, hogy tanárai nagy reményű, tehetséges diáknak tartották az egyetemista Faragót. Minden bizonnyal feltűnt nekik az is, hogy sokat jár terepre, ami talán elhivatottságát is kommunikálta oktatói felé. Mindenesetre az tény, hogy 1942-től publikál folklorisztikai témában a *Készülődés* című folyóiratban. Első tanulmánya a Kőműves Kelemenné Szamosújváron címet viseli. Egy tanulmány a Három Kalevala címmel jelent meg, illetve ugyanebben a folyóiratban még egy, saját gyűjtésből származó meseközlést is találhatunk (egy tizenkét éves kisfiútól gyűjtötte A kisasszony és a tizenkét zsvány történetet Szamosújváron).³¹ A negyvenes években megjelent több ismertetése is, elsősorban népmesei témájú köteteké (Ortutay Gyula: *Tréfásszavú magyarok. Vidám népmesék mindnyájunk részére*. Kovács Ágnes: *Kalotaszegi népmesék I-III*. Új Magyar Népköltési Gyűjtemény V-VI. Kresz Mária: *Orosz népmesék*. Népek meséi sorozat. Bálint Sándor: *Sacra Hungaria*). Ismerte tehát magyar pályatársai munkáját, és ennek eredményeként vagy inkább hozományaként ő maga is becsatlakozott az egyéniségkutató-iskola kereteibe egyetlen mesekötetével a *Kurcsi Minya havasi mesemondóval*,³² azonban ez már csak a hatvanas évek végén jelent meg. A kötetről a későbbiekben még szót ejtek.

Meg kell említeni, hogy a folklorisztika mellett pályája kezdetén más területekre is elkalandozott. 1945-ben három középiskolai olvasókönyvet is szerkeszt, első, második és harmadik osztályosok számára. Ugyanebben az évben, azaz az egyetemi végzés évében foglalkozik Petőfi Sándorral, három kötethez ír bevezetőt és szerkeszti azokat. Pár évvel később is jelennek meg Petőfivel kapcsolatos tanulmányai elsősorban népköltészeti vonatkozásban.³³

²⁹ BORBÉLY – POZSONY 1998.

³⁰ FARAGÓ 2003, 78.

³¹ BORBÉLY – POZSONY 1998, 3–4.

³² FARAGÓ 1969.

³³ BORBÉLY – POZSONY 1998, 6.

1945-től 1948-ig a Társadalomtudományi Intézetben dolgozott, Imreh István és Markos András voltak a munkatársai.³⁴ Ezt követően 1949-től 1954-ig egyszerre dolgozott az intézetben és tanított az egyetemen, legmagasabb egyetemi fokozata az adjunktus volt. A magyar szakon adott első magyar folklór témában, tanítványai többek között Albert Ernő, Köncei Ádám és Mitruly Miklós voltak.³⁵ 1955-ben a tanároknak sokórás előadói normát vezettek be, így felhagyott a tanítással és a Folklór Intézetben kezdett dolgozni. Erre ő maga így emlékezik vissza: „ezért környezetem nem kis ámulatára, a sokkal szerényebb jövedelmű és nyugdíjazásomig semmilyen előléptetést nem ígérő kutatói állást választottam...”³⁶ Munkatársai voltak itt Szegő Júlia, Jagamas János, Elekes Dénes, Ioan R. Nicola is. Vargyas Lajos egy 1955-ös jelentésében azt írja a Kolozsvári Folklór Intézet munkájáról, hogy kiterjedt gyűjtőtevékenységet folytatnak, melybe főiskolai, egyetemi hallgatókat és tanársegédeket is bevonnak. A jelentés elkészültekor körülbelül 9000 tételes dallamgyűjtemény, vegyesen magyar és román anyag állt a rendelkezésükre.³⁷ Ebben az időszakban Faragó József az intézet főmunkatársa, így ez kétségtelenül az ő személyes érdeme is. Voigt Vilmos kiemeli, hogy ebben az időszakban a magyar folklórisztikának különösen szerencsés helyzete volt, ugyanis a bukaresti intézet vezetője Mihail Pop magától értetődőnek tekintette a magyar kutatásokat, így nyugodtan végezhetett az Intézet gyűjtőtevékenységet a magyar nyelvterületen is.³⁸

Tehát 1955-től Faragó József gyakorlatilag csak a kutatásnak élhetett, aminek eredményeként a hatvanas évekre Kós Károllyal a legmeghatározóbb erdélyi néprajzkutatók lettek. Kivételezett helyzetükre Voigt Vilmos is felhívta már a figyelmet,³⁹ Keszeg Vilmos egyenesen azt állítja, hogy 1948-tól Faragó József vállán nyugszik az egész erdélyi magyar folklórisztika.⁴⁰ Nyugdíjazása után (1985-től) tanácsadó professzori címet kapott és állítólag folyamatos vendége volt az intézetnek.⁴¹ A Folklór Intézetben dolgozása alatt összesen 112 településen gyűjtött és rengeteg időt töltött terepen. Állítólag az 1952-től 1958-ig tartó időszakban összesen 1022 napot volt falvakban gyűjteni.⁴² Többnyire nem egyedül járt gyűjteni, az Intézet ugyanis folyamatosan szervezett utakat, egy ilyen gyűjtőúton fedezte fel például Kurcsi Minyát is.⁴³ Ő maga egy interjúban Almási Istvánt említi,⁴⁴ de mindenki ismeri Jagamas Jánossal végzett munkáját.⁴⁵ Ugyanebben az interjúban felteszik Faragó Józsefnek a kérdést, hogy mennyire becsüli a gyűjtött anyag számát? A válasza szerint a balladákat nem tartotta számon, mivel gyakran jártak többen együtt gyűjteni, a mesegyűjtését körülbelül 2000 darab körülire saccolja.⁴⁶ Ez igazán hatalmas és lenyűgöző anyag, az sajnos nem derül ki, hogy hogyan volt képes számon tartani és rendszerezni, bár elméletileg az összeset be kellett adnia a Folklór Intézetbe, mivel támogató intézmény lévén be kellett szolgáltatni a gyűjtött anyagot.

³⁴ N. N. 1982, 15.

³⁵ N. N. 1982, 15.

³⁶ FARAGÓ 1996b, 5.

³⁷ VARGYAS 1955, 561.

³⁸ N. N. 2005, 66.

³⁹ N. N. 2005, 65.

⁴⁰ KESZEG 2005, 108.

⁴¹ PALÁDI-KOVÁCS 2005, 111.

⁴² PALÁDI-KOVÁCS 2005, 111.

⁴³ FARAGÓ 1969, 7.

⁴⁴ FARAGÓ 1990, 109.

⁴⁵ FARAGÓ – JAGAMAS 1954.

⁴⁶ FARAGÓ 1990, 109.

Gondolkodása a folklórrol

Faragó folklórrol való gondolkodása nem volt túlságosan egyedi és nagy tudományos vitákat kirobantó hozzáállás. Szilárdan hitte és ki is fejtette több helyen, hogy szerinte a folklór öt klasszikus területe a népköltészet, népzene, néptánc, népszokások és a néphit.⁴⁷ Ezt a már-már klasszikusnak nevezhető hozzáállást élete végéig megtartotta és nem nagyon vett tudomást az újabb rendszerezésekről.

Faragó József folklorisztikai munkásságának három fő területét szokták megkülönböztetni, követve ezzel a *Balladák földjén* című tanulmánykötet felosztását. Ezt a felosztást most én is megtartom, azonban már az eddigiekből is kitűnhetett, hogy a teljes munkásságát Faragónak nem lehet csak ebbe a három kategóriába belesüllyeszteni. Az egyik terület az élő folklór kutatása, melynek legjobb példái a számos megjelent szöveggyűjtemények, amik Faragó József keze alól kerültek ki és részben vagy egészben az ő gyűjtéseit tartalmazzák. Ilyen például a *Csángó népdalok és balladák*,⁴⁸ melyet Jagamas Jánossal együtt készített és Vargyas szerint „mely az első néprajzi kiadvány az utóbbi években az egész Romániai Népköztársaságban.”⁴⁹ vagy említhetjük a *Romániai magyar népdalokat* is.⁵⁰

A másik területe Faragónak a történeti kutatás. Ahogy már utaltam rá a tudománytörténet órát az egyetemen Gunda Béla tartotta,⁵¹ azonban ösztönzést a történeti kutatásra valószínűleg nem csak tőle, hanem az irodalomtörténet irányából, egészen konkrétan György Lajos irányából kaphatta. A Kriza anyag történetét már ismerjük, azonban nem csak vele foglalkozott élete során, hanem más, korai képviselőivel a tudománynak is. 1969-ben számos korábbi gyűjtemény újrakiadásában játszott szerkesztői szerepet: *Fehérlófia*. Arany László magyar népmesegyűjteményéből; *Az élet vize*. Kisküküllő-völgyi népmesék Ösz János gyűjteményéből; Benedek Eleknek: *Csodalámpa*. Kónya Samunak is gondozta a hagyatékát. Ezen a területen végzett munkásságának legjobb példája a *Balladák földjén* című tanulmánykötet.⁵² A bibliográfiájából kiderül, hogy foglalkozott még Gyulai Pállal,⁵³ Balla Tamás gyűjteményét szerkesztette és előszóval látta el,⁵⁴ és gondozta Sinka István: *Balladák* című kötetét is.⁵⁵

A harmadik fő része a munkásságának a román-magyar folklorisztikai kapcsolatokhoz köthető. Faragó közreműködésével 12 kötet román népköltészeti gyűjtés jelent meg magyarul, például a *Szarvasokká vált fiúk*. Román kolindák⁵⁶ és a *Márk vitéz*.⁵⁷ Az ellenkező irányba nem volt ilyen eredményes, összesen kettő eredetileg magyar kötetet sikerült románul kiadatnia.⁵⁸ A legtöbb magyarul megjelentetett román kötet anyagának fordításán Kiss Jenővel dolgoztak együtt.⁵⁹ A már sokat emlegetett

⁴⁷ FARAGÓ 1991b.

⁴⁸ FARAGÓ – JAGAMAS 1954.

⁴⁹ VARGYAS 1955, 562.

⁵⁰ FARAGÓ - JAGAMAS 1974.

⁵¹ N. N. 1982, 12.

⁵² FARAGÓ 1977.

⁵³ FARAGÓ 1976.

⁵⁴ FARAGÓ 1970.

⁵⁵ FARAGÓ 1997.

⁵⁶ FARAGÓ 1971.

⁵⁷ FARAGÓ 1974.

⁵⁸ PALÁDI – KOVÁCS 2005, 112.

⁵⁹ FARAGÓ 1990, 111.

interjúban az egyik legfontosabb eredményeként emlegeti a Magyar-román balladapárhuzamok⁶⁰ című tanulmányát.

Számos felhívást tett közzé főleg a hatvanas és hetvenes években, folklór anyag gyűjtése céljából. Ezek a felhívások a legkülönbözőbb folyóiratokban jelentek meg. Példaként a *Ki ismeri a halálra táncoltatott leányballadáját?* elnevezésű felhívását szeretném megemlíteni, 1969-ből. Ez az egy felhívás összesen hét lapban jelent meg; Igazság, Szatmári Hírlap, Megyei Tükör, Szabad Szó, Hargita, Falvak Dolgozó Népe, Művelődés.⁶¹ Két dolgot vélek felfedezni ennek hátterében. Az egyik az, hogy Faragó József valószínűleg kapcsolatai révén sok helyen megjelentethetett ilyeneket, a másik, hogy ahhoz, hogy tényleg ennyi helyen megjelenjen egy egyszerű felhívás, ahhoz a szerző részéről nagyon komoly elhivatottság kell.

Ha nagy iskolákhoz, módszerekhez, körökhöz akarjuk besorolni Faragót, akkor minden bizonnyal az összehasonlító földrajz-történeti iskola képviselőjeként tarthatjuk számon. Ennek bizonyítására hozok néhány példát részben mások véleményét, részben a saját szavait.

A fenti állításom alátámasztására talán a legjobb példákat a már többször emlegetett tanulmánykötetben, a *Balladák földjén*ben találunk, annak is az előszavában.

„a folklór ... nemzetiségi létünk és nemzetiségi sajátságaink egyik kifejezési formája. Történeti fejlődésünk mai szakaszában nemzetiségünk folklór nélkül elképzelhetetlen volna – a jövőben pedig egyebek közt folklórunk révén maradunk meg magyar nemzetiségnek. Elődeink évszázadokon át a folklórban halmozták fel és örökítették napjainkra népi-közösségi tudásuk és művészi tehetségük javát...”⁶²

Ebből az idézetből kiderül hogyan is fogja fel Faragó a folklórt: akárcsak számos elődje ő is nemzeti sajátosságként értelmezi. A folklór szerinte a nemzetiségi lét alapja és a jövőben a nemzeti különbség biztosítója. „Ha folklórunk beláthatatlanul gazdag egészét valamilyen rend, mondjuk műfajok szerint akarnók áttekinteni, akkor bizonyára a népballadával: különösen a székely, valamint a csángó balladával kezdenők.”⁶³ Hogy miért gondolja ezt így a következő idézetből derül ki: „Széttérjedésük során a Székelyföldre jutottak el a legkésőbb, tehát itt maradtak meg a legépebb állapotban és a legtovább azok a régi magyar népballadák is, amelyek másutt részben vagy egészben feledésbe merültek, sőt némelyiküknek a Székelyföldön kívül még egykori nyomait sem sikerült kimutatni. Ezt a megállapítást Vargyas Lajos, Katona Imre és jómagam több ízben a számok nyelvén, statisztikai összesítésekkel is igazoltuk.”⁶⁴ Itt érkezünk el tehát rögtön a földrajz-történeti iskola legfontosabb kérdéséhez, a milyen irányból és merre terjedt kérdéshez. Az pedig, hogy Vargyas Lajost említi bizonyítékként külön megerősíti az ebbe a közegbe tartozását. Ugyancsak a tanulmánykötetben írja, hogy a népballadák gyűjtése minden romániai magyar folklorista elsőrendű feladata kell, hogy legyen. A balladák szerinte a nemzetiségi öntudat gyarapítására, gondolat és érzelmvilágának gazdagítására szolgálnak. Kiemeli továbbá a dél-kelet európai hatások kutatását is.⁶⁵ Érdekes módon látja, hogy a folklór hagyományosnak titulált formáit egyre inkább meghaladta az idő és a tv és rádió megjelenésével gyakorlatilag lehetőség sincs a hagyományos folklórjavaink

⁶⁰ FARAGÓ 1984.

⁶¹ BORBÉLY – POZSONY 1998.

⁶² FARAGÓ 1977, 7.

⁶³ FARAGÓ 1977, 7.

⁶⁴ FARAGÓ 1990, 110.

⁶⁵ FARAGÓ 1977, 7.

megtartására, továbbfejlesztésére.⁶⁶ Valószínűleg ezért is szorgalmazza olyan nagyon a gyűjtemények megjelentetését. Erre a magatartásra utalhat Keszeg Vilmos is nekrológiájában, amikor azt írja, hogy Faragó szerint a kultúra elemei kategorizálhatóak, megszámlálhatóak.⁶⁷ Ugyancsak Keszeg szerint Faragó József fő tétele, hogy a folklóröntudat maga teremt alkalmat a hagyományok megtartására.⁶⁸

A folyamatosan megjelenő gyűjtésfelhívások mellett Faragó József többször is kifejti, hogy miért hasznos a folklór a jelenben, hogy erről mit gondolt, azt a következő részlet jól szemléltetheti:

„A falusi folklórcsoport hivatása a haladó nemzetiségi hagyományainknak kijáró tisztelettel és szeretettel, az önkéntes folklórgyűjtőkre jellemző odaadással és kitartással, s közben a szakmai ismeretek állandó bővítésével, gyarapításával föltárni, tanulmányozni, újabb és újabb egyre igényesebb műsorok keretében művészi hitelességgel földolgozni, színpadra vinni és népszerűsíteni a helyi folklórkincset. Bemutatni a színpadon egyszer, tízszer vagy százszor, mindaddig és kizárólag addig, míg szüksége ér-/zódik: amíg a falunak öröme telik benne, lelki gazdagodására szolgál; amíg önismerete gyarapszik, folklóröntudata és nemzetiségi öntudata erősödik, szülőföld- és hazaszeretete elmélyül tőle. Ezenkívül a folklórcsoportnak olyankor is szerepelnie kell, amidőn a falu másoknak akarja magát megmutatni:...”⁶⁹

„...Mivel azonban a helyi folklór az egyetemes kultúrának csak elemi részecskéje, a folklórcsoport működése is csak egy színfolt lehet a sok közül a mai falu kulturális életében. A helyi folklór a kultúrának nem a koronája, hanem egyik gyökere; nem végső cél, hanem olyan alap, amelytől a cél felé indulunk. ...”⁷⁰

Tanítványa a rövid tanári pályafutása miatt nem nagyon lehetett, azonban állítólag miután a tanítást befejezte, 1955-től utódai (Antal Árpád és Szigeti József) az ő órajegyzeteiből adtak elő a magyar szakon.⁷¹ Egy interjúban Faragó József maga említi büszkén, hogy Szabó Gyulát, aki egyetemi diákja volt, ő vitte el elsőként a csángókhoz gyűjteni.⁷² Öreg korára volt lehetősége csak újra tanítani, először a Babes-Bolyai Tudományegyetemen kéri fel órát tartani, azonban időhiányra hivatkozva nem él a lehetőséggel.⁷³ 1991-ben az ELTE BTK első igazi vendégprofesszora Voigt Vilmos szerint, ugyanis fél évig tanított ott és fizetést is kapott érte. Voigt megemlíti, hogy ez a lehetőség nagyrészt Köpeczi Bélának volt köszönhető, akivel együtt szerkesztettek ez idő alatt egy román nyelvű mesegyűjteményt is.

Ki kell emelnem a munkásságával kapcsolatban egy másik érdekes momentumot, melyet Kiss Jenő említett a szökésük történetében: „Nemhiába gyűjtött népmeséket, a népi előadásmód egy-egy jellegzetes fordulata, kifejezése Jóska mindennapi beszédébe is átszivárgott.”⁷⁴ Nos, ez a jellegzetes beszédmód tanulmányaiban is megmaradt, aki egyet is a kezébe vesz az minden bizonnyal észre fogja venni a népies beszédmód bizonyos elemeit.

⁶⁶ FARAGÓ 1990, 113.

⁶⁷ KESZEG 2005, 108.

⁶⁸ KESZEG 2005, 109.

⁶⁹ FARAGÓ 1972, 15.

⁷⁰ FARAGÓ 1972, 32.

⁷¹ N. N. 1982, 15.

⁷² N. N. 1982, 21.

⁷³ KESZEG 2005, 109.

⁷⁴ KISS 1992, 75.

Az ideológia és a folklorista

Faragó József bibliográfiáját böngészve került elém pár meglepőnek tűnő cím is. Ezek többnyire a szocialista ideológiákra utaltak, például Munkásfolklorunk gyűjtéséért!⁷⁵ vagy Sztálin a hazai népköltészetben⁷⁶ illetve Rajta, rajta proletárok! Munkásdalok az elnyomatás éveiből.⁷⁷ Ennél is meglepőbb volt, hogy azok a szerzők, akik írtak Faragóról azok ezeket a publikációkat általában nem említik. Éppen ezért éreztem úgy, hogy a dolgozatban érdemes külön figyelmet szentelni az állam által közvetített ideológia és Faragó József kapcsolatának.

A címeket látva merült fel a kérdés bennem, hogy hogyan kapcsolódhatott Faragó József a kommunista diktatúrához. Mivel ezt a problémát nehéz lenne anélkül vizsgálni, hogy ne használjuk fel Faragó saját szavait, így a legtöbb helyen szó szerint idézni fogom az eredeti írásokat, interjúrészleteket.

Kezdjük pályájának a korai éveivel: az egyetemről 1954-ben jött el, és választotta a kutatói munkát a Folklor Intézet Kolozsvári Osztályában. Ugyanakkor már az egyetemen eltöltött évei alatt is jelentek meg marxista hangvételű cikkei, illetve ekkor készült a Rajta, rajta, proletárok! című kötet is, melyben ugyan nincs szerzőként megnevezve, ahogy senki más sincs, viszont a Borbély Éva és Pozsony Ferenc által összeállított bibliográfiában társszerzőként van feltüntetve.⁷⁸

Mielőtt azonban rátérnék az említett kötetre, szeretnék kiemelni néhány publikációját a negyvenes évek végéről és ötvenes évek elejéről, azzal a céllal, hogy a publikációk hangvétele közötti feszültséget érzékeltessem. Ugyanis az említett időszakban Faragó József már meglehetősen sokat publikál, azonban publikációinak témái elég széles skálán mozognak. Nem is beszélve arról a tényről, hogy több publikációja jelenik meg álnéven is.

1943-ban jelenik meg Faragó Józsefnek az első Ethnographia cikke Ismeretlen Kriza életrajzok címmel.⁷⁹ Azt mondhatjuk, hogy első, nemzetközi viszonylatban is ismert tanulmánya tudománytörténeti témájú, még az egyetemi évei alatt készült és nagy valószínűség szerint a már említett György Lajos által Faragóhoz juttatott anyag volt az alap.

Sokkal több kérdést vet már fel egy 1946-os publikáció Az 1946-os aszály erődsi mendemondái. Jegyzetek a régieskedő néprajzról címen jelent meg a Társadalomtudomány folyóiratban.⁸⁰ A cikkben Faragó meglehetősen kritikus hangvétellel ír az addigi néprajztudományról, egészen pontosan arról a jelenségről, hogy a néprajz inkább fordul az ősrégi babonák felé (ezt érti a mendemonda szó alatt) és figyelmen kívül hagy jelenkori eseményeket. Hogy egyértelmű legyen, hogy mit értek kritikus hangvétel alatt, íme néhány idézet a tanulmányból:

„...ha száz esztendő néprajzi értekezéseit olvassuk, néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve, az említett alapérdeklődéshez hűen, vörös fonalként húzódik végig rajtuk egy-két állandó aggály: az ezersztendőös régiségek siratása s még inkább az a bizonyos tizenkettedik óra, mely már régen elmúlt s még semmit sem tettünk, tehát minden nyomtalanul eltűnt, elpusztult a szemünk előtt. Az ilyen egyoldalú régieskedés beteges túlkapaszkodásnak példának a három megdönthetetlen magyar néprajzi piramis (Bátky - Györffy

⁷⁵ FARAGÓ 1950a.

⁷⁶ FARAGÓ 1950b.

⁷⁷ FARAGÓ et al, 1952.

⁷⁸ BORBÉLY – POZSONY 1998.

⁷⁹ FARAGÓ 1943.

⁸⁰ FARAGÓ 1946b.

- Viski) egyikét, Bátky Zsigmondot idézem, aki ilyen sorokat volt képes a papírra vetni: „Azt a modást, hogy földművelő állam vagyunk, meg kell toldanunk még azzal, hogy primitív földművelők vagyunk, mert gazdálkodásunk ma is régi csapásokon halad. ... Ez tehát néprajzi szempontból örvendetes jelenség, amit haladottabb népek méltán irigyelhetnek tőlünk. De még örvendetesebb az, hogy ilyen szerszámokat nemcsak néhány félreeső ország részben, hanem mindenütt lehet gyűjteni.” ... „Egyszerűen arról van szó, hogy a néprajznak a körülöttünk zajló, napjainkban felburjánzó jelenségek felé is éppen úgy kell figyelmeznie, mint egy ősrégi babona felé.”⁸¹

Ugyanebben a cikkben fejt ki először, hogy miért lenne fontos a társadalmi szempontú néprajzi kutatás, amiben véleménye szerint a zenefolkloristák járnak az élen.⁸²

1947-ben az Utunk című folyóiratban jelenik meg a Tanácsadás népkollégiumok alapítására című felhívása, melyben tizenkét pontban foglalja össze, hogy miért lenne jó és szükséges kollégiumokat alapítani az „új magyar értelmiség kinevelése” érdekében.⁸³ A bibliográfia tanúsítja, hogy több ilyen felhívása is megjelent Faragónak, és nem nehéz felfedezni az összefüggést a saját gimnazista és egyetemista éveinek bizonyítottan elég rossz anyagi helyzete⁸⁴ és a fiatal, leendő értelmiség segítése érdekében igénye között.

1947-ben újra jelenik meg tanulmánya az Ethnographia-ban a hólyagos himlő gyógyításáról, melyben egy 1802-ben kiadott orvosi könyvecskét vizsgál.⁸⁵ A cikk tulajdonképpen nem több mint egyszerű forrásismertetés, de talán jól mutatja a témák változatosságát.

Az Utunk-ban 1948-ban jelent meg a Népdal és társai címet viselő értekezés, ebből idézek egy részletet:

„Röviden: minden néphagyomány szükségszerűen kora és környezete társadalmi és gazdasági helyzetének okozata és kifejezője. ... A ballada sablonos formája szintén nem véletlen, hanem szükségszerű: az új tárgy nem jelenhetett meg meg új alakjában, mert a földművesből még csak éppen akkoriban gyárimunkássá váló falusi magyarság jó ideig magában hordozza régi költészete egész kifejezőkészségét.”⁸⁶

A cikkben már egyértelműen tetten érhető a korszak ideológiával terhelt fogalmazása, azonban még korántsem olyan mértékben, mint azt a későbbiekben látni fogjuk.

Sokkal egyértelműbb az előző cikknél a Munkásfolklorunk gyűjtéséért! címet viselő publikáció.⁸⁷ Ebben Faragó kortársait gyűjtésre szólítja fel, példaként a román és szovjet példát említve, s a nyugatot kárhózzatva, amiért az csak parasztfolkloort lát maga előtt és azt is csak egy elmúló, szétbomló jelenségként tudja értelmezni. Ugyanitt az egyértelműség kedvéért definiálja az olvasóknak a munkásfolklor fogalmát:

„A munkásfolklor a városi proletariátus körében élő szóbeli (napjainkban gyakran faliújságokon is megjelenő) költői alkotásokösszessége, akár olyan alkotásokkal van dolgunk, amelyek maguknak a munkásoknak a művei, akár olyanokkal, amelyeket nem a munkások alkottak ugyan, de – a tartalom, a mondanivaló miatt – sajátjuknak éreznek és élnek vele.”

⁸¹ FARAGÓ 1946b, 167–168.

⁸² FARAGÓ 1946b, 169.

⁸³ FARAGÓ 1947b.

⁸⁴ ALBERT 2013.

⁸⁵ FARAGÓ 1947a.

⁸⁶ FARAGÓ 1948, 3.

⁸⁷ FARAGÓ 1950a.

Az ötvenes évek elejére Faragó egyértelműen magára vállalta (vagy vállaltatták vele) a marxista ideológia korabeli beszédmódját. Ennek bizonyítására idézem még néhány tanulmányának, publikációjának részletét:

„Van azonban egyetlen név, amelyet nem gátolnak nyelvhatárok a világszerte növekvő népszerűségben, sőt ama vasfüggöny sem, amely a mi építő munkánkat igyekszik körülkeríteni és elzárni a föld többi részétől; egy olyan egyéniség neve, aki a szocializmus felé haladó országok népköltészetének állandóan emlegetett hőse s ugyanilyen népszerű a kapitalista országok üldözött munkásfolklorjában is; egy olyan név, amely a világ minden átján, a világ minden nyelvén felcsendül a dolgozó milliók ezerarcú szóbeli költészetében. Sztálin neve ez. Sztálin neve nem a legutóbbi időkben bukkant fel legelőször népköltészetünkben, noha természetes, hogy a felszabadulás óta Sztálin-folklorunk rohamosan növekszik és gazdagodik. Ha a kezdetre vagyunk kíváncsiak, a húszas-harmincas évekig kell visszamennünk s az akkori munkásfolklorban kell lapoznunk, amely az illegalitásba kényszerített Román Kommunista Párt egyik hatékony fegyvere volt a proletárideológia propagálására és tudatosítására a dolgozó tömegek körében.”
 „Az új népi hős nevének behatolása a folklorba törvényszerűen úgy indul meg, hogy egy régi név helyére illesztik.”⁸⁸

A fenti idézet a Sztálin a hazai népköltészetben című értekezés részeként jelent meg.

A következő cikk, amit idézni fogok inkább programadó jellegű és nem pedig elméleti. A Haladó hagyományaink és a babonák elleni harc, 1952-ben jelent meg ugyancsak az Utunk folyóiratban. A cikkben különösen érdekes a babona fogalom értelmezése:

„A babonák természetesen nem mind a régmúlt időkbeli valók, hiszen (szintén Engels kifejezésével) az őseredeti badarságok” egy része fokozatosan megsemmisült, ám a régiek helyét új meg új „hamis fogalmak” foglalták el, vagyis a tudatlanság megszakítás nélkül végigkísérte a dolgozó nép életét. Ennek a történeti folytonosságnak a magyarázata nagyon kézenfekvő: a természettudományok eredményei, amelyek a természeti jelenségeket tudománytalan, valótlan magyarázatát megcáfolhatták és elűzhették volna, az uralkodó osztályok céltudatos törekvései miatt sohasem hatolhattak be a dolgozó tömegekbe; ilyenképpen a dolgozók körében nem is semmisíthették meg a tudatlanságot, minden tévhit okát és megtermékenyítő melegágyát.” ... „a babonák mai élete viszont gátolja fejlődésünket, a szocializmus építését.”⁸⁹

Három lépésben azt is kifejti, hogy az irodalmároknak hogyan kellene a babonák ellen harcolni, hogyan világosítsák fel a dolgozó népet.

Név nélkül jelent meg, de ugyancsak Faragó bibliográfiája jegyzi A román Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának munkájáról címmel írott beszámolót 1953-ból. A cikk legfontosabb mondanivalója tulajdonképpen az, hogy a román és magyar folklor kapcsolatok vizsgálatára mekkora hangsúlyt fektet az Osztály:

⁸⁸ FARAGÓ 1950b.

⁸⁹ FARAGÓ 1952.

„A magyar-román kölcsönhatás feltárása során a Kolozsvári Osztályt az a törekvés vezeti, hogy a népművészetben, a népköltészetben, a népzeneben a népi kölcsönhatás és átvétel tényeit méltó helyére: a két nép multbeli és mai barátságának élő bizonyítékai közé állítsa.”⁹⁰

A másik fő vonala a cikknek a moldvai csángó folklórkutatás jogosságának és szükségességének bizonyítása:

„A Kolozsvári Osztály eddig nyolc kutatóutat szervezett Moldvába, s ezáltal alig ismert anyagot tárt fel a kutatás s általában kultúrforradalmunk számára. Az Osztály folyamatos moldvai kutatómunkáját az a tény indokolja, hogy a csángó folklor ma minden bizonnyal az egész magyar nyelvterületen a leggazdagabb. E folklor a hűbéri, majd a tőkés-földesúri kizsákmányolás, az egyházi, valamint a burzsoa állam nemzeti elnyomásának feltételei között fejlődött s ezek a történeti körülmények magyarázzák gazdagságát is. A csángók ugyanis ilyen körülmények között nem hogy irodalmat teremtettek volna, hanem évszázadokon át még a betűvetést sem sajátították el, hiszen legelső magyarnyelvű iskoláikat 1947-ben népi demokratikus rendszerünkötől kapták.”⁹¹

Természetesen a beszámoló végén nem marad el a már több helyen idézett munkásfolklór gyűjtésének fontosságát taglaló rész sem:

„Az új népköltészet leggyakoribb tárgya a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetsége, az osztályharc kiéleződése s a városi és falusi osztályellenesség leleplezése, a mezőgazdaság gépesítése és a kollektív gazdaságok megszervezése, a békeharc stb. A Sztálinról szóló folklor, amelynek gyökerei két-három évtizeddel ezelőtti múltba, a Román Kommunista Párt megalakulásának és illegális harcának időszakába nyúlnak vissza, napjainkban szemlátomást gyarapodik és a romániai magyar népköltészetben éppen úgy fontos helye van, mint a szovjet népek vagy a többi népi demokratikus országok népeinek népköltészetében.”⁹²

Kronologikus sorrendet követve meg kell említenem Faragó József két publikált munkatervét, ezek közül egyik sem önálló, mindkét esetben számos más ember mellett érdeklődött egy folyóirat a folkloristától, hogy milyen tervei vannak a jövőre nézve. Az egyik ilyen körkérdés 1955-ben jelent meg a Művelődési Útmutató hasábjain „Vállalom...” címen. Faragó mellett Nagy Olga is szerepel a kérdezettek között. Faragó József a saját terveit röviden így összegzi:

„Az elkövetkező években munkámat különösképpen két célra szeretném összpontosítani: az egyik a magyar-román népköltési kapcsolatok kutatása, a másik beláthatatlanul gazdag népmesekincsünk összegyűjtése és kiadása. A művelődési Útmutató olvasóinak külön is ígérem, hogy évente legalább két cikkben próbálok választ keresni kulturális forradalmunk egyik-másik időszerű kérdésére.”⁹³

⁹⁰ FARAGÓ 1953, 38.

⁹¹ FARAGÓ 1953, 38.

⁹² FARAGÓ 1953, 38–39.

⁹³ FARAGÓ 1955.

A másik munkatervezet, amit említeni kell, 1965-ben jelent meg *Öt éves írói tervem* címmel. Ez már jóval részletesebb, mint az előző:

„A következő öt évben szeretnék sokkal eredményesebben dolgozni, mint az előző ötben. Húsz-huszonöt éves tervet készítek a romániai magyar folklór ha nem is teljes, de céltudatos és rendszeres összegyűjtésére: azért kell ily messze nézmem, mert rövidebb idő nem elégséges folklórunk „fölkincselésére”. E terv megvalósítása az első öt évben a népköltési adatok újabb ezreit fogja felszínre hozni: jellegük majd a tanulmányi munkát és a kiadást is meghatározza. Mivel azonban nem akarok a látatlan mögé rejtőzni, íme öt évre öt terv – a legkevesebb, amit igyekszem megvalósítani: a Vadrózsák kritikái kiadása; könyv a mesegyűjtés módszeréről; egy kötetnyi tanulmány a kelet-európai, különösen a magyar-román folklórkapcsolatokról; a magyarral szomszédos népek összehasonlító balladagyűjteménye; európai népmesegyűjtemény.”⁹⁴

Az előzőekhez képest az ideológia szempontjából sokkal visszafogottabb az *Aratószokás Magyardecén* című publikáció, mely egy egyszerű szokásleírás, teljes mértékben tudományos szempontok szerint.⁹⁵ Hasonló jellegű *A régi csíki székely szőnyegekről* írt tanulmánya, amely tudományosan tárgyilagos hangvételű, mentes az összes addigi marxista töltetől.⁹⁶ Ugyanez elmondható *A pártavilág társadalmi vonatkozásai Kalotaszegen* című tanulmányról.⁹⁷ Érdekes módon mindhárom tanulmány a *Művelődés* folyóirat hasábjain jelent meg és tulajdonképpen egyik sem szoros értelemben vett folklór téma.

1958-ban Faragó, immár a Folklór Intézet főmunkatársaként írja meg az Intézet munkafeladatait, ugyancsak az *Utunk*-ban.⁹⁸ Már talán annyira nem is meglepő módon itt újfent visszatér a marxista retorika:

„Napjainkban, a XX. század közepén, egyetlen civilizált nép sem engedheti meg magának azt a pazarlást, hogy még meglévő klasszikus folklórjavainak bármilyen kis részét is oktalanul kallódnai vagy veszni hagyja. Különösen érvényes és fontos ez néhány kelet-európai népi demokratikus országban, amelynek paraszttömegei évezredek írástalan kultúrájukból a művelődési forradalom feltételei között úgyszólván máról-holnapra lépnek át az írásos kultúra világába. A szocializmus építése során ez országok folklórkutatóira nagyon felelősségteljes, sokoldalú és megsokszorozottan gyors munka vár.”

Hasonló frázisokat köszönhetünk viszont a *Lenin ígéje tett legyen* című cikkben, mint a *Sztálin a hazai népköltészetben* címet viselőben:

„Összesítő nemzetközi statisztikák tanúsítják, hogy Lenin művei jelentek meg a világon a legtöbb nyelven, a legtöbb kiadásban, a legnagyobb példányszámban. Az ilyen és ehhez hasonló adatokhoz bátran hozzátehetjük – noha jellegénél fogva nincs mód számszerűleg is kimutatni –, hogy Lenin neve fordul elő legáltalánosabban és a leggyakrabban a népek folklórában. ... A munkásosztály internacionalista eszméinek megfelelően, nemzetközi összetartásának és együttműködésének következtében, a munkásfolklór nyelv- és országhatárokon túlmenően is egységesen, összefüggően fejlődik. E folklór egyik tekintélyes része

⁹⁴ FARAGÓ 1965.

⁹⁵ FARAGÓ 1956.

⁹⁶ FARAGÓ 1957a.

⁹⁷ FARAGÓ 1957b.

⁹⁸ FARAGÓ 1958.

úgynevezett nemzetközi munkásdal: ugyanaz a szöveg különböző nyelvekre fordítva, egyazon dallamra énekelve – tehát még azok is együtt énekelhetik, akik egymás nyelvét egyáltalán nem ismerik. Az azonos-közös dalokon túlmenően a munkásmozgalom nagy eseményei, bárhol történjenek, a munkásfolklórban világszerte visszhangot vetnek, a munkásosztály nagy hősei pedig, bármilyen nemzetiségűek is legyenek, az egész munkásfolklór hőseivé válnak. Így lett Lenin a legkülönbözőbb népek folklórájának a hőse. ... Számos munkásdalt ismerünk már Lenintől, de még korántsem eleget. A szovjet kutatók példáján buzdulva, kik egész népköltési gyűjteményeket adtak ki róla, nekünk is tovább kell dolgoznunk, hogy minél teljesebben, minél szebben megrajzolhassuk Lenin népköltészeti alakját.⁹⁹

Teljes mértékben szakmai problémákra világít rá Faragó, amikor a Legszebb román népballadák című, általa szerkesztett kötetet ismerteti a Korunk lapjain. Ebben ugyanis nehezményezi, hogy a Betyárok tüzenél¹⁰⁰ című gyűjteményes kötetben nem közli a szerkesztő a különböző nemzetektől kölcsönzött balladák „születési bizonyítványát”, azaz a lelőhelyet, az énekes és a gyűjtő nevét.¹⁰¹

A hetvenes évek publikációi, akárcsak a korábbiak jócskán terhelve vannak az ideologista retorikával. Ezek közül, főként terjedelmi korlátok miatt, csak kettőt idézek. Az Erdélyi arisztokraták a székely népballadák ellen címmel jelent meg a Művelődésben 1970-ben egy tanulmány, amely láthatóan már a címében is jelzi az ideológiai töltetet. A tanulmány témája az arisztokrácia reakciója a főúri szereplős balladákra Kriza János és Gyulai Pál idejében. A hangsúly nem meglepő módon az arisztokrácia, a feudális nemesség és a parasztok szembeállítására tolódik, mely már a kezdősorokban is tükröződik:

„1865. január 27-én Engels a Tidmann úr című ó-dán balladáról (amelyet később József Attila szólaltatott meg magyarul) Marxhoz intézett soraiban megjegyezte: „Ami a legfontosabb, a feudális nemesség ellen irányul.” Ezt az irányulást az erdélyi magyar arisztokrácia az ó-székely balladákban, a balladák felfedezése után, szintén nyomban megérezte.”¹⁰²

Még szemléletesebb talán a következő részlet:

„Mi mozgatja e balladavilágban a főúri balladahősöket? Vak és irgalmatlan nemesi osztálygögg; pénzvág, kincséhség, a vagyon meg a gazdaság bűvölete; halálosan tiltott vagy kényszerített szerelem vagy házasság. Mindezek megfelelő „megoldásai” és következményei pedig: családtagok, rokonok legyilkolása vagy kivégzése, öldöklés; öngyilkosság; gyermekek kitagadása vagy elhagyása; szülők megtagadása; átkozódás... Az arisztokratáknak tehát igazuk volt: az 1863-ban ismert (és tegyük hozzá: az 1863-tól napjainkig előkerült) összes főúri szereplőjű székely népballadák robbanásig vannak kíméletlenséggel – (...). (...), hisz a klasszikus székely balladaköltészetből, társadalmi mondanivalóját és szerepét tekintve, a dolgozó nép ítélete csendül ki a főúri osztály életéről és erkölceiről.”¹⁰³

1976-ban a Vörös Lobogó című lapban Mózer István készített interjút Faragó Józseffel, melyben a népművészet szocialista kultúrában betöltött szerepére volt kíváncsi, csak néhányat idézek a kérdések és a válaszok közül:

⁹⁹ FARAGÓ 1960.

¹⁰⁰ DOMOKOS 1959.

¹⁰¹ FARAGÓ 1961. 770.

¹⁰² FARAGÓ 1970b, 36.

¹⁰³ FARAGÓ 1970, 38.

„- Miért fontos népművészetünk emlékeinek feltárása? – Azért fontos, mert pártunk a nemzeti és nemzetiségi hagyományok megbecsülésére tanít. Mindent fel kell tárni, ami a múltban érték volt, önismeretünket gazdagítja, és ami e tájon a román német, szlovák népművészeti kincsek mellett és azokkal együtt hozzájárul egymás megismeréséhez, testvéri összefogásunk erősítéséhez.

– Hogyan alakult ki a népművészet? – A hajdani parasztgazdaságok önellátóak voltak Néhány anyag, mint a bőr, gyapjú, kender, len meghatározta a szükségleti tárgyak, ruhák előállítását, a színeket a növényi és ásványi festékek. A különbség a helyi jellegtől függött....

– Mi határozta meg a népművészet fejlődését? – Mindig a kor gazdasági- társadalmi viszonyai. A népművészet nagy korszaka a múlt század. Alkotója többségében jobbágyparasztság. Persze az uralkodó osztály, s ennek szolgálatában az állam és az egyház, a társadalmi különbség fenntartására törekedve, akadályozni igyekezett a „földi hívságokat és cifrázkodást”, tehát a népművészet fejlődését is. A hajdani parasztgazdaságok önellátóak voltak. Később a háziiparból vált ki a kézművesség, amelynek termékeit aztán a polgáriassal együttjáró gyáripar lassanként kiszorította.

... Ez azt jelenti, hogy falul falura keresni, kutatni kell a folklór és a népművészet többnyire lappangó vagy jórészt feledésbe ment emlékeit, s a nyert tanulságokat kamatoztatni a helyi művészeti tevékenységben. 1976-ban első ízben rendeztek kerekasztal-megbeszélést a népművészetekről a Majláti Vasárnapon. Ezen kikristályosodott az az elhatározás, hogy derítsük fel a tárgyi etnográfia minden régi emlékét, s az ezekből levont tanulságokat hasznosítva próbáljuk ismét felvirágoztatni e táj népművészetét. Vagyis ebbe az új népi művészetbe építsük bele a múltnak minden helyi jellegű, értékes, haladó, a jelenben és jövőben kamatoztatható értékét.”¹⁰⁴

1982-ben Beke György készített interjút Faragó Józseffel, melynek témája a folklór sorsa volt. Ez az interjú A Hét című napilapban jelent meg, egy mondatát érzem különösen érdemesnek ide idézni:

„... a romániai magyar folklórkutatást a szocialista rendszer emelte az önkéntességről a hivatásosság rangjára és biztosított számára tudományos intézetet, 1949-ben.”¹⁰⁵

Ami látszik a fenti részletből, hogy Faragó a Folklór Intézet Kolozsvári Osztályát tekinti a romániai magyar néprajzi kutatás csúcspontjának. Érdekes kérdés lehetne, hogy az egyetem miért nem került megnevezésre, noha mindig is fontosnak tartotta kiemelni, hogy alma materként tekint rá.

A nyolcvanas évekre kikopnak a bibliográfiából a hangsúlyosan politikai ideológiát közvetítő cikkek, és a kilencvenes évekre egyfajta fordulópontot is felfedezhetünk. 1993-ban a Művelődésben jelent meg Faragó Józsefnek az Erdélyi néprajztudományunk a betlehemi csillaga fényében.¹⁰⁶ Két szempontból is érdekes ez a tanulmány. Egyrészt az eredeti előadás egy betlehemes konferencián hangzott el, témája a betlehemes hagyományok gyűjtésének lehetőségei:

„Visszatérve magára a népszokásra, betlehemezésünk folytonosságában tehát a szocialista rendszer évtizedei

¹⁰⁴ MÓZER 1976.

¹⁰⁵ BEKE 1982.

¹⁰⁶ FARAGÓ 1993.

alatt nagy emberöltőnyi törés következett, miközben (...) számos betlehemes játék is bizonytalanságba merült. ... Vajon magának a néprajztudománynak van-e, lehet-e valamilyen feladata a tizenkettedik – vagy talán már a tizenharmadik – órában a betlehemes játékok gyűjtése terén?¹⁰⁷

A fenti idézet különösen akkor lesz érdekes, ha egymás mellé helyezzük a korábban idézett, Bátky Zsigmondot és generációjának hozzáállását nehezményező cikkhez. Tulajdonképpen Faragó felteszi a kérdést, hogy van-e értelme betlehemes játékokat gyűjteni a jelenkori „tizenkettedik órában”, noha 1946-ban éppen ő mondta ki, hogy a folklórkutatásnak a jelennel kell foglalkoznia.

A másik részlet a cikkből szintén figyelemre méltó:

„... egyik kedvenc tervemnek hódolva, az erdélyi magyar irodalomtanárokkal széleskörű levelezésbe fogtam, hogy a téli szünidőben diákjaikkal betlehemes játékokat gyűjtsenek. (...) A legtöbb leírást (...) Tatár Gyulától kaptam, és mivel akkor Folklór Intézet még nem volt, a kéziratokat saját gyűjtéseimmel együtt egy irattartóban újházasi lakásunk egyetlen kis szobájában helyszűke miatt a könyvespolcon egy sor könyv mögé helyeztem, és zűrzavaros életünkben szinte meg is feledkeztem róluk. Emlékezetemet a szekuritáé frissítette föl: egy későbbi kihallgatás során szememre vetették, hogy lakásomban betlehemes játékokat „raktároztam el”(…). Így derült ki, hogy családunk távollétében behatoltak lakásunkba, ott házkutatást tartottak és a betlehemes kéziratokat elkobozták. Én megúsztam a megrovással, ...”¹⁰⁸

A fenti részletet olvasva felmerülhet a kérdés, hogy vajon Faragó teljesen önszántából írta az idézett ideológiai retorikával tűzdelt és terhelt cikkeket, vagy erre valahogyan kényszerítették. A kényszerítés tényét látszik alátámasztani egy másik interjú, mely 1995-ben jelent meg ugyancsak A Hét hasábjain. Balázs Sándor volt a kérdező és Faragó József és a politika viszonya érdekelte elsősorban:

„... két történelmi sorsfordulónk idején engem is megkísértettek és vonzottak a tudományon kívüli feladatok – bár nem közvetlenül a politika, hanem a művelődéspolitikai terén.” – 1945-ben és 1989-ben. „De folklorista lettem, és kevesen hiszik el, ezért nyilvánosan kijelentem, hogy az RMDSZ megalakulásáig sem ajánlásra, sem „rábeszélésre”, sem remélt anyagi vagy politikai előnyökért egy pártba sem álltam be. Nem csoda, hogy a kommunista Romániában – miután kettős állások megszüntetésekor nem az Egyetemet, hanem a Folklór Intézetet választottam – nyugdíjazásomig a számlátra alján harmadosztályú tudományos főmunkatárs maradtam, és fizetésem, majd nyugdíjam is ehhez a harmadosztályú álláshoz igazodott.”¹⁰⁹

Amennyiben elfogadjuk – és miért ne tennénk – hogy az interjúban tett állítások igazak, úgy egészen más színezetet kapnak az eddig idézett cikke. Így ugyanis azt kell látnunk, hogy Faragó mindössze kiszolgált a kora elvárásait, próbálta munkáját megtartani egy meglehetősen zavaros időszakban. Arról nem is beszélve, hogy a legnagyobb számú marxista hangvételű cikke az Utunk című folyóiratban kapott helyet, ami az 1949-ben alakult Romániai Magyar Írószövetség lapjaként.¹¹⁰ Azé az Írószövetségé, melynek Faragó tagja volt és azé, amelyik állítása szerint az összes kiadott kötetéért járó honorárium bizonyos százalékára igényt

¹⁰⁷ FARAGÓ 1993, 29.

¹⁰⁸ FARAGÓ 1993, 27–28.

¹⁰⁹ FARAGÓ 1995, 3. (37. sz.)

¹¹⁰ [http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4880/letoltve:2014.04.08.](http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4880/letoltve:2014.04.08)

tartott.¹¹¹ A kép azonban nem ennyire egyszerű és reményeim szerint a pályatársakkal való kapcsolat, illetve a folklórról való gondolkodás, azaz a dolgozat következő két része árnyalja majd az eddig leírtakat.

Kapcsolat a kortársakkal

Faragó személyisége meglehetősen vitatott, már amennyiben lehet hinni az itt-ott elhangzó szóbeszédeknek. Nem célom a dolgozatban, hogy pletykákból és anekdotákból személyiségképet alkossak Faragó Józsefről, inkább csak szeretném néhány megjelent visszaemlékezésem és interjúrészelettel keresztül bemutatni azt, hogy a megítélése mennyire befolyásolhatja az utókor szakmai megítélését.

Ebben a fejezetben tulajdonképpen nincs értelme kronologikus sorrendet tartani, hogy mégis valamiféleképpen rendszerben láthassunk az interjúrészeletekkel kezdem és a fejezet második felében térek csak rá a kortársak publikált visszaemlékezéseire.

1972-ben jelent meg az Új Élet folyóiratban egy interjú Faragó Józseffel, melyben feltették a kérdést neki, hogy kit tekint hivatásos romániai magyar folklórkutatónak. A választ idézem:

„A hivatásos folklórkutatás nemzetiségünk számára a szocializmus vívmánya. ... Huszonhárom év múltán, a szervezeti formák fejlődése és megannyi személyi gyarapodás után, ma rajtam kívül egy népzene-kutatónk és két népköltészeti kutatónk van. 1967 óta Marosvásárhelyen is dolgozik népköltészeti kutató... rajtam kívül a szakfolkloristák egyikének sincs még doktori címe.”¹¹²

Faragó József tehát egészen konkrétan a végzettséghez kötötte a szaktudósként való elismerést, s a finom utalás a végén, mely szerint csak ő rendelkezik doktori címmel, tovább erősíti ezt.

Valószínűleg nem lehetett egyedül ezzel a hozzáállással, ugyanis Nagy Olga visszaemlékezéseiben a következőt olvashatjuk:

„... 1972-ben Ortutay Gyulától megjelent a Magyar Nemzetben egy szép írás Kallós Zoltánról és balladáiról. ... Nos, Ortutay, Kallós balladás kötetének méltatása után néhány sorban megemlítette, hogy Kolozsváron még van egy folklór intézet s ott dolgozik néhány kutató. Faragó kollega még méltató sorokat is kapott, a többieknek csak a nevét említette meg. E felsorolásból én teljesen hiányoztam.”¹¹³

Hogy egészen pontosan miért maradt ki Nagy Olga ebből a felsorolásból azt talán már soha nem fogjuk megtudni, de nem tartom kizártnak, hogy Ortutay ugyanúgy nem tekintette szakfolkloristának a néprajzi végzettséggel nem rendelkezőket, mint Faragó. Egy másik indok lehetne az is, hogy egyszerűen Faragó József és Ortutay Gyula jó viszonya volt befolyással a nevezett írásra.

Nem lehetetlen, hogy Faragónak ez a hozzáállása visszatetsző volt a pályatársak szemében. Erre utal a következő interjúban, amely a Romániai Magyar Szóban jelent meg 1991-ben:

¹¹¹ FARAGÓ 1991a.

¹¹² FARAGÓ 1972b.

¹¹³ NAGY 1995, 78–79.

„... én az idézett tételt – ha szabad így neveznem – korában (sic!) is, utóbb is többször megfogalmaztam, tehát amolyan tudományos hitvallásomnak érzem és mindig vállalni fogom, ám meg kell mondanom, hogy nem mindenki ért velem egyet: sőt ellenkezőleg.”¹¹⁴

Az említett tétel a Balladák földjén kötet előszavában megfogalmazott gondolat, amely szerint: „a folklór ... nemzetiségi létünk és nemzetiségi sajátságaink egyik kifejezési formája”¹¹⁵, Faragó úgy érzi, hogy A Hét 39. számában megjelent Quo vadis néprajzkutatás¹¹⁶ című Nándor László és Bíró A. Zoltán tollából a Konrad Köstlein nevével fémjelzett néprajzkutatói iskola előnyeit és a jelenkori néprajztudomány hátrányait felsoroló cikk a romániai néprajztudomány eredményeit semmibe veszi, „nem tűri”. Már-már szarkasztikus hangvételben így beszél róla:

„Őszintén fogunk tapsolni, ha a csíkszeredai Kommunikációs Antropológia Kutatócsoport „az újabb Volkskunde-etnológiát” a „kulturális antropológia tudományos habitusában” nemcsak az európai, hanem a világszínvonal fölé emeli, de engedtessek meg, hogy mi is a legjobb hitünk és meggyőződésünk szerint szolgáljuk a tudományt, sőt azzal együtt nemzetiségünket is. A fiatalabbakat pedig ne uszítsák az idősebbek ellen, hanem műveikkel bizonyítsák módszereik és eredményeik felsőbbrendűségét. Csak már olvashatnók azokat a műveket.”¹¹⁷

Az interjú további részében is bőven érződik a sértődött, kissé talán kiábrándult hangnem:

„Balladakutatói híremet válogatott tanulmányaim és cikkeim Balladák földjén (1977) című, fönnebb is említett első kötetének is köszönhetem ... további három-négy kötetnyi folytatása van előkészületben. Ezek közül a Nemzetiség és folklór, valamint a Hídverő folklór című két kötetem sajtóra készen elvzertt a cezúrán... Ha ezek a kötetek, valamint a továbbiak a közelebbi-távolabbi jövőben napvilágot láthatnának, akkor talán a munkásságomról alkotott egyoldalú kép is jobban kikerekednék.”

„nem volt és nincs olyan írástudó, aki a román folklórt egy más nyelven ily mértékben népszerűsítette volna. [mint ő] Hazudnék, ha azt állítanám, hogy lelkem mélyén nem számítottam érte némi elismerésre, hiszen sokan mások sokkal kisebb ilyesféle vagy más szolgálataikért magas kitüntetésekben részesültek, ám „szeretett pártunk és kormányunk” egész pályám során nem adta legkisebb tanújelét sem annak, hogy munkásságomnak akár erre a vonulatára, akár az egészre felfigyelt volna. sőt [sic!], ha már itt tartunk, hadd járuljak hozzá én is egy csekély adalékkal (megjegyezve, hogy minden ilyen adalék mögött egy-egy emberi sors rejlik) a kommunista rendszer „káderpolitikájának” ismeretéhez. Mivel nem voltam párttag, a ranglétrán csak a harmadosztályú tudományos főmunkatársi rangig vihettem, és ebben is maradtam legalább harminc éven át, nyugdíjazásomig, mert 1985-ben, amidőn a Kolozsvári Rádiót központi telefonutasításra törvénytelenül megszüntették, munkahelyemet egy olyan – különben nagyon derék – embernek kellett átadnom, aki sohasem volt folklorista, és nem is lett, mert igazi szenvedélyének hódolva, az 1989-es decemberi események utáni legelső reggel visszatért a feltámadott rádióhoz, és annak ma is egyik legfőbb

¹¹⁴ FARAGÓ 1991a.

¹¹⁵ FARAGÓ 1977, 7.

¹¹⁶ BÍRÓ A. – NÁNDOR 1990.

¹¹⁷ FARAGÓ 1991a.

erőssége. Alacsony pályafutásom után alacsony nyugdíjamat, másokéhoz hasonlóan, annak az Írószövetségnek kellett volna kiegészítenie, amelynek alapító tagja voltam, és amely több mint negyven év óta, a tagdíjon kívül, mindenik kiadványom honoráriumából levonta a maga százalékát. Így tulajdonképpen a saját pénzemet várom vissza, de többszöri beadványomat válaszra sem méltatták. Mit tegyek?”

„... a román folklórt méltató és propagáló törekvéseim, közel ötven éven át, a román köztudatban semmiféle érdeklődést nem keltek.”¹¹⁸

„... az erdélyi néprajztudományakadémiai tagságom semmiféle nyomatékot nem adott, sőt – csak egyik példára hivatkozva – szakmánk most fellobbanó legfontosabb tűzhelyénél, az egyetemi néprajzi oktatásánál, nemhogy tűzrakóként, hanem még melegezőként sem kaptam helyet. Sajnálom, hogy emberi és szakmai tapasztalataimra nincs semmi szüksége annak a katedrának, amelynek megalapításáért évtizedeken át szóban és beadványokban oly reménytelenül küszködtem; sajnálom, hogy annak a hatalmas tőkének a kamatait, amelyet a társadalom kiképzésembe és eltartásomba befektetett, nem tudom legalább részben visszafizetni, és ezért – meggyőződésem szerint – néprajztudományunk többet veszít, mint én személyesen. Mert hála az Égnek nem mindenki tekint hasznavehetetlennek.”¹¹⁹

Hogy hogyan érintette Faragót az, hogy sem az újjáalakuló kolozsvári egyetemen sem pedig a Kriza János Néprajzi Társaságban nem kapott helyet, arról megint egy interjúrészletet idézek:

„A nemzetközileg gyakorolt ildomoság szerint a szakma egyik legjelentősebbjének kijáró, ugyancsak ingyenes megtszíteltetésre sem bizonyultam érdemesnek: az 1990-ben alakult Kriza János Néprajzi Társaság – noha nem nemzetközi, hanem haza szervezet – egy általam is nagyra becsült és szeretett külföldi néprajzost választott tiszteletbeli elnökének, aki azonban a távolság miatt a Társasággal aligha tud közvetlenül és állandóan érintkezni, illetve szakmai tapasztalatait vele megosztani. Más: 1990 óta a Babes-Bolyai Egyetemen 42 évi szünet után ismét lehet magyar néprajzból doktori címet szerezni. A doktorátus irányítója egy rokon szakmában kiváló nem néprajzos szakember. Örvendek neki, mert feladatát kitűnően végzi, csak azt nem értem, hogy ha ő nem néprajzosként néprajzi doktorátust vezet, akkor miért ne nevezhetnék én is, jelenleg a földkerekség egyetlen magyar néprajzos akadémikusa? Szerintem azért, mert nincs olyan széles látóköru, hozzátartó tudománypolitikánk (vagy van-e egyáltalán valamilyen?), amely valamennyi szakemberünket számon tartaná és képességeik optimális kamatoztatását elősegítené.”¹²⁰

Faragó József olyan helyzetben volt, hogy számos konferenciára elutazhatott. A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon összegyűjtötte, hogy mely országokban járt nemzetközi konferencián: NSZK 1966; Csehszlovákia: 1969, 1976; Magyarország: 1969, 1978; Szovjetunió: 1970; Lengyelország: 1972; Jugoszlávia 1973; Finnország 1974.¹²¹ Ez a lista természetesen nem teljes, már csak az anyaggyűjtés lezárásának és a folklorista halálának időpontját tekintve sem lehet az.

A továbbiakban áttérek a kortársak, pályatársak visszaemlékezéseire.

¹¹⁸ FARAGÓ 1991a.

¹¹⁹ FARAGÓ 1991b.

¹²⁰ FARAGÓ 1995, (38. sz.) 3.

¹²¹ RMIL 1981. 548.

Az Ortutay-naplók megjelenése óta gyakorlatilag kortársainak mindegyikéről visszakereshető a magyar folklorista éppen aktuális véleménye. Ezt a forrást én is kihasználtam a dolgozat készítésekor. Faragó József neve csak a harmadik kötetben merül fel. Valószínűleg jó kapcsolatot ápolhattak, ugyanis semmilyen becsmérlő vagy negatív hangvétellű vélemény nincsen benne Faragóról, sőt! Az derül ki, hogy Ortutay Gyulával egymásnak szállították a híreket a nemzetközi helyzetről.¹²² Ortutay egy helyen „az erdélyi folkloristánk”-ként említi.¹²³ Hogy ez a jó viszony mikor és hogyan alakult ki a levelezésből kettejük között az sajnos nem derült ki.

Külön szeretnék kitérni egy tanulmány különös sorsára, Faragó József és Ráduly János (általában) közös név alatt megjelentetett kibédi balladatanulmányáról lesz szó. Ráduly János Faragó Józsefköszöntő kötetében közli a levélváltásaikat, vagy inkább, hogy pontosabbak legyünk, csak Faragó válaszeveleit.¹²⁴ Kétségtől érdekes lenne látni Ráduly válaszait is, így azonban csak arra hivatkozhatok, amit ismerek, azaz Faragó leveleire. 1964-ben Ráduly János az Igaz Szó szerkesztőségébe küldött be egy balladát, hátha a folyóiratban megjelenik, ott azonban egyből Faragóhoz küldték tovább az anyagot. Az ezt követő személyes találkozó után folyamatos levelezésben álltak egymással. A közölt levelekből akár úgy is tűnhet, hogy Faragó tulajdonképpen nemzetközi turnéra indult Ráduly gyűjtött anyagával és mindenütt közös néven jelentette meg. Azonban itt is kifejezetten egy részletet szeretnék kiemelni Faragó egyik leveléből:

„... végre újragépeltem a dolgozatát. Mint olyasvalaki, akinek a szakmában és a szerkesztésben fél életnyi gyakorlata van, szíves engedelmevel itt-ott kicsit tömörítettem rajta, egy-két gondolatot jobban kiemeltem; nyugodt lehet, hogy semmi értékeset nem hagytam ki belőle és semmi idegent nem rejtettem el benne. Tegnapelőtt elvittem a Korunkhoz és Balogh Edgár látatlanban elfogadta közlésre...”¹²⁵

Az idézett levél kelte 1967. augusztus 3. volt. Faragónak a már említett hozzáállása a tudományon kívüli, néprajzos végzettség nélküliekhez egyértelműen látszik rajta. Az említett módosításokat Ráduly érdekes módon először a megjelent példányokban láthatta, tulajdonképpen a munka abból állt, hogy Faragó Józsefleírta neki, hogy milyen információra van szüksége, majd azokat ő kontextualizálta Ráduly bevonása nélkül. Csak jóval később, 1971-ben ajánlja fel Faragó Rádulynak, hogy a Művelődés-beli megjelentetés előtt ő is beleírhat a tanulmányba.¹²⁶

Hogy miért érezhette magát Faragó jogosultnak arra, hogy Ráduly gyűjtésébe belenyúljon, arra jó magyarázatot adhat Nagy Olga visszaemlékezése:

„... arról ugyanis, hogy az ötvenes években, amikor megszűnt az egyetemen néprajz szak, kialakulhatott egyfajta „egyetemes lektori” intézmény. Utóbbi az én kifejezésem és egyben azt jelenti, hogy minden néprajzi fogantatású könyvet a kiadók az „egyetemes lektornak” adtak ki lektorálni. Az egyetemes lektor pedig „megmagyarázta” a szerzőnek: ha akarja, hogy könyve megjelenjék, legyen közös a kötet. Így jelent meg 9 könyv „társ szerzőségben”. Ezek között volt az én első jelentkezésem is: Előbb a tánc, azután a lakoma, amely 1953-ban látott napvilágot, s melynek címlapján ez áll: Faragó József – Nagy Olga.

¹²² ORTUTAY 2010, 77, 102.

¹²³ ORTUTAY 2010, 99.

¹²⁴ RÁDULY 2002.

¹²⁵ RÁDULY 2002, 345.

¹²⁶ RÁDULY 2002, 350–351.

Lektorunk ugyanis kicserélte a bevezetőt, s írt egy „elvszerű” és „osztályharcos” bevezetőt, amiből az derült ki: mit köszönhet a néprajztudomány a dicső Szovjetuniónak.”¹²⁷

Ez az úgynevezett „egyetemes lektori intézmény” nagyon eredményes lehetett, tekintve Faragó bibliográfiájában a társszerzős köteteket.

Olosz Katalin valószínűleg azért, mert nem voltak munkatársak az egész helyzetből annyit érzékelt, amennyit el is mondott a legutóbbi interjú során:

„A kolozsvári Folklórintézet nagynevű szövegfolkloristája, Faragó József például nem szívelte a fiatalok, egyáltalán bárki jelentkezését a porondon, ő inkább elgáncsolt, inkább víz alá nyomott, mint segített volna.”¹²⁸

„A szerkesztőséggel minden rendben volt. Az egyetlen dolog, amit el kell mondanom – bár halottról jót vagy semmit –, hogy Faragó József igyekezett elgáncsolni a kötet megjelenését. Nem őt kértem fel a kötet megszerkesztésére, s emiatt – a kiadói szerkesztőtől jutott vissza hozzám a hír – Faragó igyekezett lebeszélni a kiadót a kötet megjelentetéséről, mondván, hogy gyenge, amatőr munka. Feltételezem, hogy látatlanban nyilvánított véleményt, mert nem volt honnan ismernie a kéziratot. (Egyébként ugyanezt a figurát „megrepszttette” a következő kötetem, A kecskés ember esetében is, ugyancsak sikertelenül.) Tévedés ne essék, én Faragó Józseffel soha tengelyt nem akasztottam, soha nem volt összeütközésem vagy nézeteltérésem vele. Egyszerűen arról van szó, hogy az ő „felségvizeire” tévedtem, s ezt nem volt hajlandó elfogadni. Ahhoz volt szokva, hogy ő a folklórtudomány egyedüli képviselője a romániai magyar tudományos életben, nála nélkül semmi nem történhet ebben a szakmában. Ahhoz volt szokva, hogy bármilyen gyűjtemény, folklórkiadvány csak az ő közreműködésével jutott/juthatott nyilvánosságra. A gyűjtők Faragót kérték meg a szerkesztésre, arra, hogy írjon előszót/utószót, jegyzeteket gyűjteményükhöz, mely azután közös kötetként látott napvilágot. Ez történt Konsza Samu háromszéki kötetével, ez Kovács Ferenc iratosi gyűjteményével, s így kellett volna történnie a győrőmonostori gyűjteménnyel is. DE hát nem ez történt. Emiatt lépett közbe Faragó. S hogy mennyire nem személhez/személyemhez kötött volt Faragó ilyen irányú „áldásos” ténykedése, bizonyítják a későbbi erdélyi folklórkiadványok, melyeknek megalkotói, ha önállóan akarták kötetként szerkeszteni saját gyűjteményüket, valamennyien megtapasztalták/megtapasztalhatták Faragó hasonló, nem éppen jó akartról árulkodó „közbenjárását”. ...először én próbáltam meg „betörni” Faragó József kizárólagosnak hitt feudumába.”¹²⁹

„Ismerve Faragó „egyeduralomra”, kizárólagosságra való törekvését, rossz taktikai lépés lett volna részemről, ha egyenesen megkérdezem tőle, hogy mi a szándéka Szabó Sámuellel. Mert ha rákérdezek, függetlenül attól, hogy mit tervezett, biztosan egyből rávágja, hogy szándékában van az összesítő gyűjtemény kiadása. S azzal egyszer s mindenkorra becsapta volna az ajtót az orrom előtt. Maradt tehát az egyéb feladatok mellett lopva végzett csendes, nyilvánosságmentes adatgyűjtés, kutatás.”¹³⁰

Mindenképpen meg kell említeni Faragónak a társadalmi szerepvállalását. Ez ugyanis, akárcsak a

¹²⁷ NAGY 2010, 199–200.

¹²⁸ OLOSZ 2011, 142.

¹²⁹ OLOSZ 2011, 147.

¹³⁰ OLOSZ 2011, 153.

folklorisztikai munkássága fontos része az életpályájának. Hogy mi motiválja az ilyen irányú tevékenységét azt pontosan talán sohasem fogjuk megtudni, bennem lehetőségként a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégiumban szerzett tapasztalatai és korának társadalmi viszonyai merültek fel mint inspirációs tényezők. Erről a fajta tevékenységről a néprajz nem nagyon szokott megemlékezni, talán nem is tud róla, azonban néhány helyen felbukkan.

Egyetemi tanulmányainak befejezéséhez közeledve képviselte az egyetemet a Közművelődési Bizottságban valamint a Méhkas könyvkiadását is ő felügyelte.

Feltétlenül meg kell említeni, hogy a Móricz Zsigmond Kollégium alapító tagja és tanulmányi igazgatója egy időben, valamint a kiadványait is Faragó József szerkeszti.¹³¹ 1947-ben két felhívást is közzé tesz, az egyik a *Tanácsadás népkollégiumok alapítására*¹³² a másik *Ösztöndíjakat népi kollégiumainknak*.¹³³

Ugyancsak Csetri említi nekrológiájában, hogy László Gyulával együtt Faragó egy elkötelezett erdélyi magyar értelmiség kialakításán munkálkodtak. Nyugdíjazása után is megmaradhatott ez a törekvés, ugyanis az Erdélyi Múzeum Egyesület alapító tagja és folyóiratának szerkesztője lett 1989-ben.¹³⁴

Utólagos értékelés

Látható, hogy Faragó József életműve meglehetősen gazdag és sokrétű. Nem ennyire egyértelmű ez a tény, ha az életművének a recepciótörténetét vizsgáljuk. Éppen ezért fogok most ilyen szempontból is rátekinteni a folklorista életművére.

Hatvanadik születésnapja alkalmából az *Artes Populares* egy részletgazdag cikket hozott le, melyben áttekinti Faragó addigi munkásságát és életpályáját.¹³⁵ A hetvenedik születésnapjára pedig Voigt Vilmos írt egy nem éppen a hagyományos értelemben vett köszöntést (Lehet-e klasszikussá érlelődni? Faragó József hetvenéves).¹³⁶ Voigt a kissé ironizálónak ható köszöntésben azt írja, hogy Faragó József azért válik szépen lassan klasszikussá, mert tanítványai tulajdonképpen nincsenek, az újjászerveződő kolozsvári tanszéken a fiatalabb generáció kezd el tanítani. Faragó, akárcsak Kós Károly és Nagy Olga azért válnak klasszikussá, mert egy korábbi iskola diákjai, amely szerepből csak nagyon sokára és nem is teljesen tud kinőni, ezért a fiatalok nem őt követik.¹³⁷

Meg kell említeni a tiszteletére és nyolcvanadik születésnapjára szerkesztett köszöntő kötetet is.¹³⁸ Erről azonban nem sok mondani való van, ugyanis a szerkesztő meglehetősen rövid bevezetése után tulajdonképpen alig vagy egyáltalán nem esik benne szó a folkloristáról. Valószínűleg ez annak köszönhető, amit Voigt Vilmos a már fentebb említett köszöntésében említett. A kötetben elméletileg Faragó tanítványai kaptak helyet, véleményem szerint azonban a publikálók legtöbbször nem tekinthető szoros értelemben véve a tanítványának, inkább csak arról van szó, hogy munkásságát ismerik és elismerik, valamint olyan témákkal dolgoznak, melyekben Faragó is írt.

Ugyancsak Voigt Vilmos említi egyik interjújában, hogy Faragó abba a klasszikusnak tartott

¹³¹ CSETRI 2005, 110.

¹³² FARAGÓ 1947b.

¹³³ FARAGÓ 1947c.

¹³⁴ CSETRI 2005, 110.

¹³⁵ N. N. 1982, 10–18.

¹³⁶ VOIGT 1992.

¹³⁷ VOIGT 1992, 134.

¹³⁸ DEÁKY 2002.

generációba tartozik, mint Kovács Ágnes, Dömötör Tekla, Dégh Linda és Ortutay Gyula. Ahogy ő mondja: „pont úgy gondolkozott, mint ők, vagyis semmi modernizmus nem volt benne, tehát nagyon könnyű volt vele eszmét cserélni és nem kellett valamilyen más tudományos megoldásból visszafordítani. Ez nagy előnye volt.”¹³⁹

Nem hagyhatom említés nélkül a Kósa László által írt *A magyar néprajz tudománytörténete* című kötetet sem.¹⁴⁰ Ebből Faragó József a hatalmas életmű ellenére csak említés szintjén jelenik meg egyszer,¹⁴¹ illetve a jegyzetek között még kétszer.¹⁴²

Faragó József halála után számos megemlékezés jelent meg róla a *Néprajzi Hírek* 2005 3/4. számában. Az írók Paládi-Kovács Attila, Keszeg Vilmos és Csetri Elek. Paládi-Kovács Attila és Keszeg Vilmos főként a munkásságával foglalkoznak, míg Csetri Elek nekrológja személyesebb hangvételi. Ő utal arra is, hogy Faragó köszöntő kötetének megjelenéséig mellőzve érezte magát, valamint hogy „Lelkileg és fizikailag megtörve hunyta le a szemét.”¹⁴³

Az *Ethnographia* In memoriam rovatában nem kap helyet róla szóló megemlékező szöveg és születésének kilencvenedik évfordulóján sem történt semmilyen esemény, mely a személyéről emlékezett volna meg.

Az ilyen mértékű figyelmen kívül hagyás mögött valószínűleg jóval több is meghúzódik mint a régi iskolához tartozás ténye. Ambivalens megítélése, mint azt láthattuk, függ attól, hogy melyik pályatárs mennyire állt vele közeli kapcsolatban és mennyire látott bele Faragó magánéletébe.

Összegzés

Elméletileg kirajzolódott előttünk egy ellentmondásos személyiség alakja. Egyik oldalról látunk egy hatalmas életművet, egy nagy munkabírású, fáradhatatlan kutatót, aki hisz a folklór hagyományos értékeiben. A másik oldalon egy lassan feledésbe merülő, az utókor szerint meghaladt elméleti hátteret látunk egy vitatható személyiséggel. Érdekes módon mindkettő ugyanaz a személy. Az a személy, aki fél évszázadig egymaga fémjelezte az erdélyi magyar folklórisztikát. A magyarországi oldalon nagyjából Faragóval egy időszakban ténykedett, bár több mint tíz évvel volt idősebb nála, Ortutay Gyula. Akár Faragó publikációs listáját, akár kapcsolati tőkéjét nézzük, máshoz nem nagyon lehet hasonlítani. Nem teljesen tisztázott azonban a két klasszikus egymáshoz való viszonya, bár kapcsolattartásukra a dolgozat megfelelő fejezeteiben már utaltam. Annak pontosabb feltárása nem ennek a dolgozatnak a témája.

A bevezetésben megjelölt célkitűzést reményeim szerint sikerült elérni, azaz komplexebb módon tekinthetünk rá egy jeles folkloristára. Véleményem szerint csak ez után volna lehetséges Faragó tudománytörténeti pozícióját tisztázni. Látható, hogy Faragó József nem volt nagy elméletalkotó személyiség, a folklór hagyományos értelmezésében hitt, és ezt több helyen is kifejtette. Nyugdíjazása után a folklórhoz való hagyományos hozzáállása miatt is lassanként kiszorult a tudományos vitákból, tudományos vérkeringésből.

Összességében fontosnak tartom, hogy a lehető legtöbb folkloristát értékeljük át újra és újra, folyton új szempontok figyelembe vételével és ne feltétlenül egyezzünk ki abban, amit mások megállapítanak róla.

¹³⁹ N. N. 2005, 66.

¹⁴⁰ KÓSA 2001.

¹⁴¹ KÓSA 2001, 225.

¹⁴² KÓSA 2001, 253. és 257.

¹⁴³ CSETRI 2005, 110.

Bibliográfia

- ALBERT Ernő 2013. Faragó József (1922-2004). *Acta Siculica* 2012-2013. 581–597.
- BORBÉLY Éva – POZSONY Ferenc (szerk.) 1998. Faragó József bibliográfiája. *Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* VIII. 3–4.
- CSETRIÉlek 2005. Búcsú Faragó Józseftől. *Néprajzi Hírek* 34. 3-4. sz. 109–111.
- DEÁKY Zita (szerk.) 2002. Ünnepi kötet Faragó József 80. születésnapjára. Budapest
- DOMOKOS Sámuel (szerk.) 1959. *Betyárok tüzénél*. Kelet-Európai népek betyárballadái. Budapest
- FARAGÓ József 1943. Ismeretlen Kriza életrajzok. *Ethnographia* LIV. 235–247.
- FARAGÓ József 1946a. Egy patak hatása a népéletre. *Erdély* XLIII. 3. sz. 6–9.
- FARAGÓ József 1946b. Az 1946-os aszály erősi mendemondái. Jegyzetek a régieskedő néprajzról. *Társadalomtudomány* 167–171. és 172–174.
- FARAGÓ József 1947a. A hólyagos himlő gyógyítása Erdélyben a múlt században. *Ethnographia* LVIII. 276.
- FARAGÓ József 1947b. Tanácsadás népkollégiumok alapítására. *Utunk* II. 14. sz. 7.
- FARAGÓ József 1947c. Ösztöndíjakat népi kollégiumainknak. *Világosság* IV. 239. sz. 3.
- FARAGÓ József 1948. A népdal és társai. *Utunk* III. 1 sz. 2–3.
- FARAGÓ József 1950a. Munkásfolklórunk gyűjtéséért! *Utunk*. V. 8 sz. 5–6.
- FARAGÓ József 1950b. Sztálin a hazai népköltészetben. *Utunk* V. 23. sz. 6.
- FARAGÓ József 1952. Haladó hagyományaink és a babonák elleni harc. *Utunk* VII. 13. sz. 2.
- FARAGÓ József 1953. A román Folklór Intézet Kolozsvári Osztályának munkájáról. *Új Zenei Szemle* IV. 7-8. sz. 37–39. név nélkül
- FARAGÓ József 1955. „Vállalom...” *Művelődési Útmutató* VII. 12. sz. 35.
- FARAGÓ József 1956. Aratószokás Magyardécsén. *Művelődés*. IX. 6. sz. 10.
- FARAGÓ József 1957a. A régi csíki székely szönyegekről. *Művelődés* X. 4. sz. 59–65.
- FARAGÓ József 1957b. A pártviseles társadalmi vonatkozásai Kalotaszegen. *Művelődés* X. 9. sz. 50–53.
- FARAGÓ József 1958. A Folklór Intézet munkafeladatai. *Utunk*. XIII. 10. sz. 1.
- FARAGÓ József 1960. Lenin igéje tett legyen. *Új Élet* III. 7. sz. 12.
- FARAGÓ József 1961. Hogyan válogattuk ki a legszebb román népballadákat? *Korunk* XX. 20. sz. 767–770.
- FARAGÓ József 1965. Öt éves írói tervem. *Utunk* XX. 35. sz. 6. 19.
- FARAGÓ József 1969. *Kurcsi Minya havasi mesemondó*. Bukarest
- FARAGÓ József 1970a. *Fehér Virág és Fehér Virágszál*. Magyardécsi népmesék. Mesélte Balla János. Gyűjtötte Balla Tamás. Bukarest; Szerkesztette és utószót írta: Faragó József
- FARAGÓ József 1970b. Erdélyi arisztokraták a székely népballadák ellen. *Művelődés* XXII. 7. sz. 36–39.
- FARAGÓ József 1971. *Szarvasokká vált fiúk*. Román kolindák. Bukarest
- FARAGÓ József 1972a. Helyi folklór és egyetemes kultúra. *Művelődés* XXV. 11. sz. 13–15. és 32.
- FARAGÓ József 1972b. Az Új Élet Faragó József folklórkutatójánál. *Új Élet* XV. 6. sz. 3.
- FARAGÓ József 1974. *Márk vitéz*. Román népballadák Petrea Cretul Solcan repertoárjából. Bukarest
- FARAGÓ József 1976. Gyulai Pál, a balladagyűjtő diák. *Művelődés* XXIX. 1. sz. 34–35.
- FARAGÓ József 1977. *Balladák földjén*. Válogatott tanulmányok, cikkek. Bukarest
- FARAGÓ József 1984. Magyar-román balladapárhuzamok. In: Nagy Béla (szerk.): *Magyar-román filológiai tanulmányok*. Budapest, 292–316.
- FARAGÓ József 1990. Folklórkincsünk aranypénze. Kérdező: Páll Árpád. *Kortárs* XXXIV. 9. sz. 107–115.
- FARAGÓ József 1991. A néprajz jegyében. Egy balladakutató hitvallása. Látogatóban dr Faragó Józsefnél, a MTA tiszteletbeli tagjánál. Kérdező Miklós László. *Romániai Magyar Szó* márc. 16-17. a–b

- FARAGÓ József 1993. Erdélyi néprajztudományunk a betlehemi csillaga fényében. *Művelődés* XLII. 2. sz. 27–29.
- FARAGÓ József 1995. „... Tudományos pályámon nem éreztem magam hivatottnak politikai szereplésre” Faragó József beszélgetése Balázs Sándorral. *A Hét* XXVI. 37. sz. 3–4 és 38. sz. 3–4.
- FARAGÓ József 1996a. A csíksomlyói pünkösdi búcsú. *Keresztény Szó* VII. 9. sz. 15–19.
- FARAGÓ József 1996b. Az én egyeteme (i) m. *Helikon* VII. 14. sz. 1. és 5.
- FARAGÓ József 1997. Sinka István: *Balladák*. Bukarest válogatta, szerkesztette és az utószót írta: Faragó József
- FARAGÓ József 2003. Visszapillantás a doktori disszertációm kalandos sorsára. *Néprajzi Látóhatár* 12. 3–4. sz. 75–81
- FARAGÓ József (et al) 1952a. *Rajta, rajta proletárok!* Munkásdalok az elnyomatás éveiből. Összeállította a kolozsvári Bolyai TE folklórmunkacsoportja, Bukarest
- FARAGÓ József – JAGAMAS János 1954. *Moldvai csángó népdalok és néballadák*. (A zenei anyag összeállításában Szegő Júlia is részt vett). Budapest
- FARAGÓ József – JAGAMAS János 1974. *Romániai magyar népdalok*. Bukarest
- KECSKÉS Péter 1973. Faragó József. *Néprajzi Hírek* II. 3–4. sz. 97.
- KESZEG Vilmos 2005. Faragó József sírjánál. *Néprajzi Hírek* 34. 3-4. sz. 108–109.
- KISS Jenő 1992. *Ithaka messze van*. Vallomás helyett krónika. Kolozsvár
- KÓSA László 1965. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (1957–1962). A Román Népköztársaság Akadémiája Kolozsvári Nvelvtudományi Intézetének magyar nyelvű folyóirata. *Ethnographia* LXXVI. 306–308.
- KÓSA László 2001. *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest.
- N. N. 1981. Faragó József. In: Romániai magyar irodalmi lexikon. I. 549–550.
- Utunk. In: *Romániai magyar irodalmi lexikon*. <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4880/>
- N. N. 1982. Faragó József 60 éves. *Artes Populares* 8. 10–25.
- N. N. 2005. Faragó József emlékére. Voigt Vilmossal, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Intézetének igazgatójával beszélget Máté György. *Honismeret* 2005/2. 64–66.
- MÓZER István 1976. A népművészet felkutatása, népszerűsítése és értékesítése szocialista kultúránkban. Interjú Faragó Józseffel. *Vörös Lobogó* XXXII augusztus 29. 9244 sz. 2.
- NAGY Olga 1995. *Pályakép fényel és árnyékkal*. Székelyudvarhely, 1995.
- NAGY Olga 2010. *Vallomások*. Budapest, 2010.
- NÁNDOR László – BÍRÓ A. Zoltán 1990. Quo vadis néprajzkutatás? *A Hét* XXI. 39. sz.
- OLOSZ Katalin 2011. „A fiataloknak is csak ajánlani tudom, hogy ne higgyenek egyik nagy tekintélynek sem. Nézzék meg, nézzenek utána!” A „levéltárakkal megáldott” Olosz Katalinnal beszélget Keszeg Vilmos, tanszékvezető egyetemi tanár. *Etnoszkóp* I. 1. sz. Budapest, 139–164.
- ORTUTAY Gyula 2010. *Napló* 3. Budapest
- PALÁDI-KOVÁCS Attila 2005. Faragó József emlékezete. *Néprajzi Hírek* 34. 111–113.
- RÁDULY János 2002. Egy folklórtanulmány születése és pályafutása - Faragó József levélváltásai Ráduly Jánossal. In: Deáky Zita (szerk.) : *Ünnepi kötet Faragó József 80. születésnapjára*. Budapest, 342–353.
- VARGYAS. Lajos 1955. Beszámoló a romániai magyar néprajzi kutatásról. *Ethnographia* LXVI. 556–563.
- VOIGT Vilmos 1992. Lehet-e klasszikussá érlelődni? Faragó József hetvenéves. *Néprajzi Hírek* XXI. 133–135.
- VOIGT Vilmos 2003. Ami bennünket összekapcsol. *Néprajzi Látóhatár* XII. 3-4. sz. 7–10.